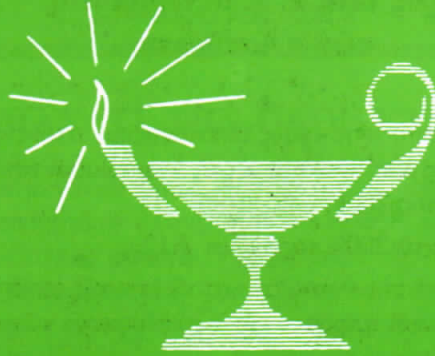

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

◆ «ΕΤΟΙΜΑΣΑΤΕ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΚΥΡΙΟΥ» (Γ.Β.Μ.)	1
◆ ΤΟ ΚΥΜΑ ΤΟΥ ΑΘΕΪΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ ΜΑΣ (Βασ. Κ. Σταθάκη) ...	3
◆ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ «ΤΩ ΠΝΕΥΜΑΤΙ ΖΕΟΝΤΕΣ» (Ιωάν. Μαρκότση)	8
◆ Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ (Α' μέρος) (Ιωάν. Κ. Τσέντου)	16
◆ ΝΕΟΙ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟ (Νικ. Τσιρώνη)	24
◆ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΕΥΧΕΣ (Πανορμίτη)	26
◆ ΣΧΟΛΙΑ (Β. Κ. Σταθάκη)	27
◆ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (Τομ. Επικοινωνίας της Χ.Ε.Ε.)	28
◆ Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ (Α. Γιαμβριά)	31

ΕΤΟΣ 71οv

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2008

ΑΡΙΘ. 687

€ 1,20

**Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς
τῶν «Ἀκτίνων»**

Μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ ἔτος 2008.

Ἡ συνδρομὴ διὰ τὸ 2008 παραμένει €12.

Παρακαλοῦμε διὰ τὴν ἐγκαιρὸν καταβολὴν τῆς συνδρομῆς ὥστε νὰ συνεχίζεται τακτικὰ καὶ ἀπρόσκοπτα ἡ κυκλοφορία τῶν «Ἀκτίνων».

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΟΥΣ 2008

Ἐσωτερικοῦ: €12 - Κύπρου: £9 - Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: €30

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας Ἀθηνῶν, (ὁδ. Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Καρύτση 14 - 105 61 Ἀθήνα).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

Οἱ συνδρομηταὶ μας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴ τους εἰς τὸν λογαριασμὸν μὲ μορφή I.B.A.N. γιὰ ἐμβάσματα τῆς Eurobank μὲ ἀριθμὸ: **GR1102602010000940100366081**.

AKTINES

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 71ov

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2008

Άριθ. 687

«ΕΤΟΙΜΑΣΑΤΕ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΚΥΡΙΟΥ»

Κύριε, στὴν ἑορτὴ τοῦ μεγάλου Προφήτου Σου, ἔντονα ἀντήχησαν στὴν ψυχὴ μου τὰ προφητικὰ λόγια: **«Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ· πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ».**

Μπροστὰ στὸ θεόπνευστο αὐτὸ σάλπισμα στέκομαι συλλογισμένος: **«Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου».** Πόσο μακριὰ βρίσκομαι! Πόσο διαφορετικὰ τὰ ἐνδιαφέροντά μου!

***

Κυριέ μου, ἡ ἐποχὴ μας χαράσσει ὁδοὺς, ἀνοίγει δρόμους, κατασκευάζει λεωφόρους. Καὶ ὄχι μονάχα στὴ γῆ, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ διάστημα. Τὰ ὀδικὰ δίκτυα ἔχουν γίνεи τὸ σύμβολο τοῦ σύγχρονου τεχνοκρατικοῦ πολιτισμοῦ.

Χρήσιμοι βέβαια οἱ δρόμοι. Ἕνας δρόμος φέρνει πιὸ κοντὰ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς βγάζει ἀπὸ τὴν κουραστικὴ μόνωση, τοὺς κάνει νὰ νιώσουν πὼς ἔχουν κι ἄλλους ἀδελφοὺς πάνω σ' αὐτὸν τὸν πλανήτη.

Ἕνας δρόμος φέρνει ἀκόμα κοντὰ μας τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ τεχνικὰ μέσα, τὶς σύγχρονες εὐκολίες.

Ἕνας δρόμος ὅμως δὲν ἀνοίγει χωρὶς νὰ ξεριζωθοῦν δένδρα, νὰ σπᾶσουν βράχια, νὰ ἐξομαλυνθοῦν ἐδάφη, νὰ ἰσοπεδωθοῦν ὑψώματα.

Οἱ δρόμοι γίνονται μὲ σύστημα, μὲ κόπο, μὲ προσπάθεια. Μονάχα οἱ ἀτραποὶ καὶ τὰ μονοπάτια δὲν χρειάζονται προγραμματισμὸ καὶ μόχθο.

***

Ἕνας δρόμος χρειάζεται καὶ σὲ μᾶς σήμερα. Κάνε, Κύριε, ἡ φωνὴ τοῦ προφήτου Σου νὰ ἀκουσθῆ καὶ στὴ σημερινὴ ἔρημο τῆς κοινωνίας μας: **«Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ».**

Χαμένοι μέσα στὰ ὑποπτα μονοπάτια τῆς ἀμαρτίας, φροντίσαμε νὰ ἀνοίξουμε λεωφόρους ποὺ θὰ μᾶς φέρουν εὐκολα στὴν ἄνεση, στὴ χλιδὴ, στὴν πολυτέλεια, στὸ χρήμα, στὶς ἀπολαύσεις. Καὶ βαδίσαμε - μὲ πόση ἱκανοποίηση! - ὄχι τὸν δρόμο τὸν δικό Σου, ἀλλὰ **«τὴν ὁδὸν τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ἀπώλειαν».**

«Καταλιπόντες εὐθείαν ὁδὸν ἐπλανήθημεν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ Βοσόρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγά-

πησεν». Πόσοι, ἀλήθεια, ἀνίεροι συμβι-
βασμοὶ καὶ στὴ δική μας ζωὴ!

***

Γιατί ἀδιαφορήσαμε μέχρι σήμερα νὰ
«**έτοιμάσουμε τὴν ὁδὸν Κυρίου**» τὴν
«**ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν**»; Γιατί δὲν χα-
ράξαμε ἀκόμα τὴν ὁδὸν τῆς ἀγάπης, τῆς
θυσίας, τῆς εἰλικρίνειας, τῆς τιμιότητος,
τῆς ἀγνότητος, τῆς ἀγιότητος;

Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ δρόμος μᾶς χρειά-
ζεται γιὰ νὰ βροῦμε τὴ χαρὰ, νὰ ζήσου-
με τὴ δική Σου εἰρήνη. Ἐνας δρόμος λεί-
πει ἀπὸ τὴ ζωὴ μας. Ὁ δρόμος ποὺ φέρ-
νει σὲ Σένα. Ὁ δρόμος ποὺ θὰ φέρῃ Ἐσέ-
να στὴν ψυχὴ μας.

Ἄλλὰ πῶς Σὺ νὰ φθάσῃς στὴν ψυχὴ
μας, ποὺ μοιάζει μὲ δάσος πυκνὸ, ἀδια-
πέραστο;

Ὁ ἐγωισμὸς κλείνει τὸν δρόμο, ὁ πει-
ρασμὸς τοῦ χρήματος ὑψώνει τείχη, ὁ
αἰσθησιασμὸς γεμίζει τὸ ἔδαφος μὲ
ἀγκάθια, τὰ βράχια τῆς σκληρότητος
φράσσουν τὸ πέρασμά Σου καὶ τὰ ἠθικὰ
χάσματα δὲν ἀφήνουν Ἐσένα τὸν Θεὸ
τῆς ἀγάπης «**τὸν πρῶον καὶ ταπεινὸν τῆ
καρδία**» νὰ ἔλθῃς κοντά μας.

Πρέπει, καλὲ Ποιμένα τῶν ψυχῶν,
νὰ ἀνέβῃς ἀπότομα φαράγγια καὶ ἀπό-
κρημνες χαράδρες, νὰ διαβῆς λαγκαδιές
καὶ νὰ σκαρφαλώσῃς σὲ ἄγριες βουνο-
πλαγιές γιὰ νὰ βρῆς τὸ χαμένο πρόβα-
το. Ὡ πόσο θὰ ταλαιπωρηθῆς ἀπὸ τὴν
ἀμέλεια καὶ ἀδιαφορία μας νὰ Σοῦ ἀνοι-
ξομε δρόμο!

***

Κύριε, τὸ βλέπω, τὸ ζῶ. Δὲν μπορῶ
νὰ μείνω ἄλλο μακριὰ ἀπὸ Σένα καὶ χω-
ρὶς Ἐσένα. Κουράστηκα πιά στὴν ἐρη-
μιά τῆς ἀδιαφορίας. Ἀρκετὰ περιπλα-

νήθηκα στὰ ἐπικίνδυνα μονοπάτια τῆς
ἀμαρτίας. Θέλω πιά νὰ ἐτοιμάσω τὸ
δρόμο, ποὺ θὰ Σὲ φέρῃ στὴν ψυχὴ μου,
σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς καθημερινῆς μου
ζωῆς.

Ξέρω ὅμως πῶς ὁ δρόμος αὐτὸς δὲν
ἀνοίγει μοναχὸς του. Πρέπει νὰ δουλέ-
ψω σκληρὰ. Νὰ ξεριζώσω δένδρα-πάθη
τυραννικά, νὰ ἀνατινάξω τὰ βράχια τῆς
σκληρότητος καὶ ἀπανθρωπιᾶς, νὰ ἰσο-
πεδώσω μὲ τὴν ταπείνωση τὸ ἔδαφος
τῆς ψυχῆς μου ἀπὸ τὶς ἀνωμαλίες τῆς
ἐπάρσεως καὶ ἀλαζονείας.

Μοῦ χρειάζεται μία δυναμίτις, ὁ λό-
γος σου ὁ παντοδύναμος, ἡ χάρις Σου ἡ
δραστικὴ καὶ σωτήρια, γιὰ νὰ σπάσῃ
τοὺς ὀγκόλιθους τῆς κακίας. Μιὰ
μπουλντόζα γιὰ νὰ τοὺς καθαρίσῃ.
Ἐνας ὀδοστρωτήρας γιὰ νὰ τοὺς ἰσο-
πεδώσῃ.

Ἄλλὰ αὐτὰ τὰ βράχια τῆς ἀμαρτίας
μονάχα οἱ ἐκσκαφεῖς τῆς μετανοίας καὶ
συντριβῆς μποροῦν νὰ καθαρίσουν.

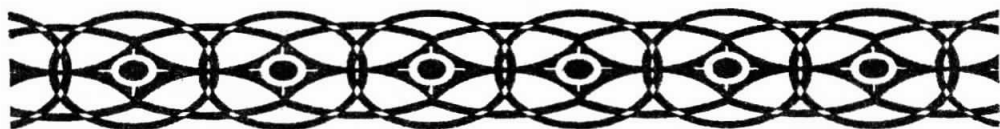
***

Κάνε με, Κύριε, ἕνα φωτισμένο μη-
χανικό, γιὰ νὰ χαράξω μὲ ἐπιμέλεια καὶ
νὰ ἐτοιμάσω μὲ προσοχὴ τὸν δρόμο τὸν
εὐθὺ ποὺ θὰ φέρῃ Ἐσένα τὸν Σωτήρα
καὶ Λυτρωτὴ ἔνοικο στὴν ψυχὴ μου.

Καὶ ἀκόμα Σὲ ἱκετεύω νὰ μὲ ἀξιώ-
σῃς νὰ γίνω ἕνας ἀκούραστος ὀδοποιός,
ποὺ θὰ ἀνοίγῃ δρόμους ἐπιστροφῆς σὲ
Σένα τὸν ἀληθινὸ Θεό, σὲ Σένα ποὺ εἴ-
σαι «**ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ**».

Ποιὰ ἀπεριόγραφη χαρὰ τότε, ὅταν
Σὺ ὁ Κύριός μας θὰ ἔλθῃς, γιὰ νὰ «**ἐνοι-
κῆσῃς ἐν ἡμῖν**» καὶ νὰ «**ἐμπεριπατήσῃς**»
καὶ νὰ εἶσαι Σὺ Θεός μας καὶ ἐμεῖς λαὸς
Σου!

Γ.Β.Μ.

ΤΟ ΚΥΜΑ ΤΟΥ ΑΘΕΪΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ ΜΑΣ

Α'

"Ένα από τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια παρατηροῦμε στὶς ἡμέρες μας, εἶναι καὶ ἐκεῖνο τῆς ἀναζωπυρώσεως τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἔχουν ξεκινήσει μίᾳ ἀνεδαφικῇ πολεμικῇ ἐναντίον τῆς πίστεως στὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. "Ένα κύμα ἀθεϊσμοῦ ἔχει ἀπλωθεῖ γύρω γύρω στὴ Γῆ πού κοιτοῦμε. Δὲν εἶναι σημερινὸ μόνον πρᾶγμα ὁ ἀθεϊσμός. Γιὰ πολλὲς δεκαετίες στὸν περασμένον αἰῶνα πρὸ τῆς πτώσεως τῶν καθεστώτων τοῦ λεγόμενου «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» ἀποτελοῦσε τὴν ἐπίσημη ἰδεολογία στὶς χῶρες, ὅπου ἐπικρατοῦσε τὸ πολιτικὸ αὐτὸ σύστημα.

Στὸν δυτικὸ κόσμο πάλι, ὁ ὅποιος ἐπαίρεται γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς διακινήσεως τῶν ἰδεῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γενικώτερη εἰκόνα πού ἐμφανίζει τὸ φαινόμενο αὐτό, ἔχει ἐγγίσει καὶ μερίδα τῶν θεολόγων τοῦ Προτεσταντισμοῦ, οἱ ὅποιοι δέχονται ὅτι τάχα «ὁ Θεὸς ἀπέθανε» καὶ ἐπιχειροῦν νὰ οἰκοδομήσουν τὴν χωρὶς Θεὸν θεολογία των. Τὸ ἔτος 2006 ἦταν ἡ χρονιά κατὰ τὴν ὁποία ἐμφανίσθηκε τὸ κίνημα τοῦ ἀθεϊσμοῦ ἐντονώτερα, μὲ τὴν ἐκδοσὴ μιᾶς σειρᾶς βιβλίων, πού εἶχαν μεγάλη ἀνταπόκριση στὴν κοινὴ γνώμη καὶ ἀπασχόλησαν τὰ εὐρωπαϊκὰ καὶ ἀμερικανικὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως. Εἰδικώτερα οἱ διανοητὲς Ρίτσαρντ Ντόκινς, Ντανιὲλ Ντέννετ, Σάμ Χάριε καὶ Μισέλ Ὀνφρὲ εἶναι οἱ κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τοῦ ἰδεολογικοῦ ρεύματος, πού δὲν θέλει ἀπλᾶ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι δὲν ὑπάρ-

χει Θεός, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἐπιδείξουμε μηδενικὴ ἀνοχὴ ἀπέναντι στὶς μονοθεϊστικὲς θρησκείες, πού εἶναι συνώνυμες τοῦ σκοταδισμοῦ, τῆς καταπίεσεως καὶ μιᾶς ἀντιδραστικῆς μεσαιωνικῆς κοσμοθεωρίας.

Ἀπορρίπτουν ὡς ἀναξιόπιστες τὶς πέντε ἀποδείξεις τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τὴν πίστη στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ ἀπουσιάζουν τὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀπὸ τὴν πίστη, φέρνοντας ὡς χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὶς κατ' ἐξοχὴν κοσμικὲς σκανδιναβικὲς κοινωνίες, στὶς ὁποῖες ἡ κοινωνικὴ εὐαισθησία καὶ φιλανθρωπία εἶναι πῶς ἐκδηλεῖται ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη χώρα τῆς Εὐρώπης, παραθεωρῶντας τὸ κύμα τῶν αὐτοκτονιῶν, τὸ ὁποῖο εἶναι αὐξημένο στὶς χῶρες αὐτές. Καταγγέλλουν τὰ εἰδικὰ προνόμια, τὰ ὁποία ἀπολαμβάνουν οἱ θρησκείες αὐτές ἀπὸ τὴν πολιτεία ἐν γένει μὲ φοροαπαλλαγὲς καὶ ἐπικρίνουν τὴν ἀτολμία τῶν πολιτικῶν, ἀκόμη καὶ τῶν ἀριστερῶν, νὰ διατρανώσουν ὅτι εἶναι ἀθεϊστὲς, φοβούμενοι ὅτι ἔτσι θὰ χάσουν τὴν ἐκλογικὴ τους πελατεία.

Ἐξ ἄλλου, ὁ νομπελίστας πορτογάλλος συγγραφέας Τοτὲ Σαραμάγκου δηλώνει ὅτι: «Ἄν εἴμασταν ὅλοι ἄθεοι ὁ κόσμος θὰ ἦταν καλύτερος». Καὶ προσθέτει: «Ἐγὼ λέω ἀπλᾶ ὅτι τὸν Θεὸ δὲν τὸν χρειάζομαι. Ἐχω τὴν συνειδησή μου, τὶς κρίσεις τῶν ἄλλων γιὰ ἐμένα καὶ αὐτὸ μού ἀρκεῖ γιὰ νὰ ζήσω».

Β'

Γιὰ τὸν ἀθεϊσμὸν αὐτὸν τῆς ἐποχῆς μας γίνεται εὐρὺς λόγος στὸ βιβλίο, τὸ ὁποῖο ἐκυκλοφόρησαν τὸν παρελθόντα Μαῖο οἱ ἐκδόσεις «Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς» μὲ τὸν τίτλο: «Ποῦ πηγαίνει ὁ πολιτισμὸς μας;», περιεχόμενο τοῦ ὁποῖου εἶναι ἐπιλογή ἀπὸ τὴν πνευματικὴ δημιουργία τοῦ ἀεμνήστου καθηγητοῦ Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη.

Γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ τοῦ ἀθεϊσμοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης παρατηρεῖ: «Ὁ ἀθεϊσμὸς τῆς ἐποχῆς μας ἔχει ὠρισμένα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα τὸν διακρίνουν ἀπὸ τὸν ἀθεϊσμὸ προηγουμένων ἐποχῶν. Καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὰ χαρακτηριστικὰ αὐτά. Ὁ ἀθεϊσμὸς τοῦ περασμένου καὶ προπερασμένου αἰῶνα, ἦταν μία πλάνη τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης». Ἦταν ἐπομένως ἀκριβῶς μιὰ παρενέργεια τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως.

Ἀποτελοῦσε δηλαδὴ τὴν θλιβερὴ προνομία τῆς μορφώσεως. Ἐθεωρεῖτο ὡς μία μοιραία συνέπεια τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν πολλὴ μόρφωση φεύγει ἀπὸ τὴν ἀφελότητα ποὺ προϋποθέτει ἡ πίστη καὶ προσπαθεῖ, στηριζόμενος ἐπάνω στὶς δικές του δυνάμεις καὶ ἐνθαρρυνόμενος, ἂν θέλετε ἀποθρασυνόμενος, ἀπὸ τὰ ἀναμφισβήτητα ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης, νὰ ἀναχθεῖ στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου, τῆς ὑπάρξεως τοῦ παντός. Καὶ ἔτσι ὁ ἐπιστήμων κατέληγε σχεδὸν σὲ ἀρνητικὴ ἀθεϊστικὴ ἐκδοχή. Ἦταν βέβαια αὐτὸ μιὰ πλάνη, ἀλλὰ ἦταν καὶ κάτι ποὺ ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ συλλάβει ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη, ἦταν κάτι τὸ νοητό. Τὸ «σὸκ» ποὺ αἰσθανόταν ἓνας ἐπιστήμων ἀπὸ τὴν παρακολούθηση τῆς ἐξελιξέως τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, οἱ ὁποῖες ἔδιναν σὲ μεγάλα κοσμογονικὰ καὶ κοσμογραφικὰ

θέματα διαφορετικὴ λύση ἀπὸ ἐκείνη ποὺ εἶχε δοθεῖ ἀπὸ τὴν παράδοση, αὐτὸ τὸ σὸκ ὀδηγοῦσε στὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ. Πλάνη βέβαια, τὴν ὁποία ὅμως μποροῦμε νὰ καταλάβουμε»¹.

»Αὐτὸ ἴσχυε ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κοπερνίκου καὶ τοῦ Γαλιλαίου. Ἦταν ἀνθρώπινο νὰ μὴ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀφομοιώσει ἀμέσως καὶ νὰ συμβιβάσει εὐκόλα τὶς νέες αὐτὲς ἐπιστημονικὲς ἀποκαλύψεις καὶ θεωρίες πρὸς τὸ κοσμοεἶδωλο ποὺ εἶχε παραδοθεῖ στὸ ὄνομα τῆς πίστεως. Ἄν κάνουμε ἓνα ἱστορικὸ ἄλλα καὶ βρεθοῦμε στὸ ἔτος 1859, ὅταν ὁ Δαρβίνος στὸ «περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν» βιβλίο του ἀνέπτυσε τὴν ἐξελικτικὴ θεωρία του, ἦταν ἀνθρώπινο καὶ ἦταν νοητὸ νὰ ὑπάρξουν ἄνθρωποι, ὡς μελετητὲς τῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου οἱ ὁποῖοι ἐπήγαιναν πιὸ πέρα καὶ ἔφθαναν στὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ»^{1α}.

Συμπερασματικὰ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε τὴν ἄποψη ὅτι: «Ἡ παραδοχὴ τοῦ αἰωνίου πνεύματος δὲν εἶναι παραλογισμὸς. Ἀντίθετα ἡ παραδοχὴ τοῦ ἀπόλυτου μηδενὸς ποῦ, ἂν καὶ ἀπόλυτο μηδέν, γεννάει ξαφνικὰ κάτι, ἓνα μόριο ὕλης καὶ ἐνέργειας, εἶναι σκέτος παραλογισμὸς. Πῶς μπορεῖ τὸ ἀπόλυτο μηδέν νὰ γίνεται ξαφνικὰ «κάτι» ἓνα μόριο ἐνεργείας καὶ ὕλης καὶ τὸ κάτι αὐτὸ νὰ γίνεται τὸ σύμπαν...»².

Γ'

Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης χαρακτηρίζει τὸν σύγχρονον ἀθεϊσμὸν ὡς ἀγράμματον, προῖον ἀγραμματοσύνης. Γράφει λοιπὸν: «Σὲ περασμένη γενεὰ ὁ ἀνθρωπισμὸς ἦταν προνόμιο ἐκείνων ποὺ εἶχαν κάποιο πανεπιστημιακὸ πτυχίο. Ὅπως λεγόταν: «*Tres phisici duo athei*», δηλαδὴ ἐπὶ τριῶν φυσικῶν ἐπιστημόνων οἱ δύο εἶναι ἄθεοι.

Στην περασμένη γενεά, πρὸς τὸν ἀθεϊσμό ἐσπρωχνε ὁ Δαρβίνος. Ὁ σημερινὸς ὅμως ἄνθρωπος εἶναι ἄθεος, γιατί ἄθεη εἶναι ἡ ἠθοποιὸς Μπριζιτ Μπαρντό. Καὶ τὸ νὰ εἶσαι ἄθεος ἐπειδὴ τὸ λέει (ὑποθετικὰ) ὁ Δαρβίνος εἶναι μιὰ πλάνη. Τὸ νὰ εἶσαι ὅμως ἄθεος ἐπειδὴ τὸ λέει ἡ Μπριζιτ Μπαρντό εἶναι ἓνα κατάντημα!»³.

Ἄλλωστε, οἱ σημερινὲς ἐξελίξεις στὸν ἐπιστημονικὸ τομέα καὶ ἰδίως στὸν κλάδο τῆς Κοσμολογίας μὲ τὴν θεωρία τῆς Μεγάλης Ἐκρήξεως (*Big Bang*), τὴν ἀνθρωπικὴ ἀρχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ παγκόσμιες σταθερὲς ἔχουν τέτοιες ἀριθμητικὲς τιμὲς ποὺ συνιστοῦν τὴν βάση γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν ἀστέρων, τὴν συγκρότηση τοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρακος, βασικοῦ ὑλικοῦ ὑποστρώματος γιὰ τὴν γένεση τῆς ζωῆς στὸν πλανήτη Γῆ, γεννοῦν τὴ μεγάλη ὑπόψια ποὺ τείνει στὴν βεβαιότητα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς σχεδίου γιὰ γένεση καὶ ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος μὲ κατάληξη τὴν δημιουργία τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου.

«Υπάρχουν φαινόμενα ποὺ ἀναφέρονται στὴ ζωὴ ὅπου βλέπουμε μιὰ πρωτοφανῆ σκοπιμότητα χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ βροῦμε μιὰ αἰτιοκρατικὴ ἐξήγηση. Βλέπουμε π.χ. μιὰ θαυμαστὴ σκοπιμότητα στα ἐνστικτα τῶν ζώων ἢ στὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς ποὺ δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἐξηγήσουμε αἰτιοκρατικά. Πολλοὶ ἐλπίζουν ὅτι μιὰ μέρα θὰ δοθεῖ καὶ σὲ αὐτὰ τὰ θέματα μιὰ αἰτιοκρατικὴ ἐξήγηση. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο»⁴.

Σὲ σχετικὴ συνέντευξή του στὴν ἐφημερίδα «Καθημερινή» στίς 10 Ἀπριλίου 2005 ὁ κ. Ἄρης Πατρινὸς ἐκ τῶν τριῶν συντονιστῶν τῆς Πολυεθνικῆς Ἐρευνητικῆς Ὀμάδας γιὰ τὴν χαρτογράφηση τοῦ ἀνθρωπίνου DNA εἶπε: «Ἡ ἀδίαστη ἀπάντηση γιὰ τὴν παρατηρουμένη ἀρμονία τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τῶν ζωϊκῶν καὶ

φυτικῶν ὀργανισμῶν εἶναι ὁ Θεός. Εἶναι πολὺ δύσκολο γιὰ μένα νὰ δεχθῶ ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἀρμονικὴ συνεργασία τρισεκατομμυρίων ἐμβίων ὄντων εἶναι ἀπλῶς ἀποτέλεσμα μιᾶς χασοτικῆς συμπεριφορᾶς. Ἐπομένως θὰ ἐννοιωθᾶ περισσότερο ἀνετα σὲ μιὰ ἀπάντηση ποὺ θὰ εἶχε τὸν Θεὸν στὸ ρόλο αὐτόν. Οἱ αἰσθήσεις μας ἀντιλαμβάνονται μόνον ἓνα μέρος τῆς πραγματικότητος ποὺ μᾶς περιβάλλει. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἐννοια κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει ὅλες ἡ κάποιες διαστάσεις τοῦ νοήματος τῆς Δημιουργίας».

Δ'

Πέραν τῆς ἀγραμματοσύνης, τὴν ὁποία θεωρεῖ ὁ Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης ὡς χαρακτηριστικὸ τοῦ σημερινοῦ ἀθεϊσμοῦ, συνδέει τὸ φαινόμενο αὐτὸ μὲ ἓνα εἶδος κληρονομικότητος γιὰ τὸ ὁποῖο διατυπώνει τὴν ἄποψη: «Ὁ ἄθεος τῆς περασμένης γενεᾶς ἦταν ἐπαναστάτης. Ἐπαναστατοῦσε κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς ποὺ τοῦ εἶχε δώσει τὸ σπῆτι του. Ὁ ἄθεος τῆς σημερινῆς γενεᾶς εἶναι πειθαρχημένος στὴν ἀγωγή ποὺ ἔδωσε πάλι τὸ σπῆτι του. Εἶναι κάτι τὸ κληρονομικὸ πιά ὁ ἀθεϊσμός. Ἀπὸ μία καὶ δευτέρη καὶ τρίτη ἴσως γενεὰ εἶναι ἄθεος γιατί ἔτσι τὸ βρῆκε ἀπὸ τὸν πατέρα του»⁵.

Καὶ τρίτο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀθεϊσμοῦ τῆς ἐποχῆς μας εἶναι αὐτὸ ποὺ λέμε συνέπεια πίστεως καὶ πράξεως. Ὁ παλαιὸς ἄθεος ἀτόχος μιᾶς μορφώσεως καὶ μιᾶς παραδόσεως ἐφρόντιζε νὰ εἶναι ὑπόδειγμα ἀνθρώπου σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἀθεϊσμό του. Σήμερα αὐτὰ ξεθώριασαν καὶ ἀκολουθεῖ ἡ συνέπεια τῶν πράξεων ἢ ὁποία ἐκπηγάει ἀπὸ τὴν ἀπιστία του. «Οἱ σημερινοὶ ἄθεοι οὔτε θεωρία ἔχουν, οὔτε ὁ νοῦς τους διαθέτει χωρὶς γιὰ κοσμοθεωρία, ἔχουν ὅμως κάθε συνέπεια στὸν «αὐτονόητο» ἀθεϊσμό τους, τὸν

ὁποῖον ἐπῆραν ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους. Ἐπὶ ὅσες ζημιές ὑπέστη ὁ πολιτισμὸς μας ἢ σημαντικώτερη εἶναι ὅτι ἔχασε τὴν ἀσυνέπεια τῶν ἀθέων!»⁶.

Εἶναι γνωστὴ ἡ φράση τοῦ Ντοστογιέφσκι: Ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει Θεὸς τὰ πάντα ἐπιτρέπονται. Μὲ ἄλλα λόγια ἢ λογικὴ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως εἶναι ἄψογη. «Ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὑπερανθρώπινο, πρέπει κάθε ἀνθρώπινη ἀναιρέσια νὰ λάβει τὸν λόγο χωρὶς ὅρια. Τὰ ὅρια αὐτὰ ὅταν δὲν βασίζονται ἐπάνω στὴν πίστη στεροῦνται ἀπὸ ὁποιαδήποτε λογικὴ βάση»^{6α}.

Ε'

Συνέπεια ὅλων αὐτῶν εἶναι ὁ μαρμασμός τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀθεϊσμός καὶ πνευματικὸς πολιτισμὸς δὲν συμβιβάζονται. Ἡ ἐποχὴ μας δραματικὴ ἀλλὰ συνάμα καὶ εἰλικρινὴς ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀλήθεια αὐτήν. Ἀξίες τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, κοινὰ παραδεκτὲς εἶναι οἱ ἀξίες τῆς ἀλήθειας, τοῦ ωραίου, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγίου. «Ἐ, λοιπόν, βλέπομε τώρα ὅτι οἱ ἀξίες αὐτὲς ἀποτελοῦν μία ἀλυσίδα, ἢ ὁποῖα σπάει καὶ ὅταν ἕνας μόνος κρικός φεύγει ἀπὸ αὐτήν. Καὶ αὐτὸ ἰσχύει κατ' ἐξοχὴν γιὰ τὴν ἀξία ποὺ λέγεται «ἅγιο». Ὅταν λείπει ἡ ἀξία αὐτή, παύει ἢ συνοχὴ τῶν ἀξιῶν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, χάνουν τὸ ἔδαφος καὶ οἱ ἐπιμέρους ἀξίες καὶ ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς ὡς σύνολον. Συνεπῶς πρόοδος τοῦ ἀθεϊσμοῦ καὶ ὑποχώρηση τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ σὲ μία ἐποχὴ εἶναι δύο φαινόμενα ποὺ συμπίπτουν ὄχι τυχαῖα, ἀλλὰ νομοτελειακά»⁷. Ἀπέναντι σὲ αὐτὸ τὸ ἀθεϊστικὸ κίνημα ὁ προτεσταντισμὸς ὅπως καὶ προηγουμένως ἐλέχθη κατὰ ἕνα σοβαρὸ τμήμα τῆς ἐκπροσωπήσεως του προσεχώρησε στὸν ἐχθρὸ ὑιοθετώντας τὸ σύνθημα: «Ὁ Θεὸς ἀπέθανε». Βεβαίως

ὄχι στὸ σύνολό του. Ἀλλὰ δὲν βρέθηκαν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ νὰ ἐγερθοῦν καὶ νὰ τὸ πολεμήσουν στὰ σοβαρά. Καὶ ὅσοι γράφουν ἐναντίον τοῦ συνθήματος «Ὁ Θεὸς ἀπέθανε» τὸ ὕφος του εἶναι χλιαρὸ, γιὰ νὰ μὴ κακοκαρδίσουν, ὡς φαίνεται, ἐκείνους ἐκ τῆς Ὁμολογίας των, ποὺ συντάσσονται μὲ τὸ σύνθημα αὐτό. Ἀκόμη καὶ τὰ λεγόμενα χριστιανικὰ πολιτικὰ κόμματα στὶς χώρες τῆς Δύσεως τὰ ὁποῖα ἐξαρτῶνται ἰδεολογικὰ ἀπὸ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δὲν ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὸν ἀθεϊσμὸ τερῶντας μὰ παθητικὴ στάση, γεγονὸς ποὺ ἐνθαρρύνει τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ ἀθεϊσμοῦ νὰ γίνονται ἐπιθετικότεροι.

ΣΤ'

Μὲ ὅσα ἐξετέθησαν γιὰ τὸ κίνημα τοῦ ἀθεϊσμοῦ, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται δυναμικὸ στὶς ἡμέρες μας, εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων παραδεκτὴ ἢ ἄποψη τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ *A. Toynbee* ὅτι ζοῦμε πλέον σὲ μία μεταχριστιανικὴ ἐποχὴ, πρᾶγμα ποὺ νομιμοποιεῖ τὸν πιστὸ νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν σημερινὸ κυβερνήτη τὸν ἀπολογισμὸ τῶν πεπραγμένων του καὶ τὸν ἐπιμερισμὸ τῶν εὐθυνῶν.

«Πρέπει τέλος πάντων νὰ μάθει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ὅτι αὐτὴ τῆ στιγμὴ ἢ ἀθεΐα δίνει ἐξετάσεις καὶ ἀποτυχάνει. Ἐπλημμύρισε ὁ κόσμος ἀπὸ ἀθεΐα, ἀλλὰ γι' αὐτὸ πάει νὰ πλημμυρίσει καὶ ἀπὸ παντὸς εἶδους κατάπτωση καὶ νέκρωση κάθε ἀξίας. Ἀρχίζει νὰ φαίνεται καθαρὰ ἐκ τῶν πραγμάτων πλέον, ὅτι ἡ ζωὴ ποὺ ἔχει κυβερνήτη τὸν ἀθεϊσμὸ εἶναι ζωὴ χωρὶς νόημα. Ἄς βοηθήσουμε λοιπὸν τὸν ἄθεο νὰ τὸ δεῖ αὐτό. Μπορεῖ νὰ εἶναι δύσκολο νὰ δείξουμε στὸ σύγχρονον ἄθεο τὴν ἀξία τῆς πίστεως. Ἀλλὰ σήμερον πλέον δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τοῦ δείξουμε τὴν ἀπαξία τῆς ἀπιστίας, τῆς ἀθεΐας μὲ τὴν

σημερινή μάλιστα χυδαία της μορφή. Δεν είναι δύσκολο να δείξουμε σε ποιό χάος οδηγεί ο άθεϊσμός, σε ποιόν θάνατον του πολιτισμού»⁸. Και δύο λόγια για το τι συμβαίνει εν προκειμένω στην Ελλάδα.

Οι εκτιμήσεις αυτές του Αλέξανδρου Τσιριντάνη ανάγονται στο έτος 1971. Στην περίοδο 36 ετών, ή όποια μεσολάβησε, δεν έχει σημειωθεί κάτι σημαντικό, πού να μεταβάλλει ουσιαστικά τα πράγματα. Οι επιδράσεις αυτές του κλίματος του άθεϊσμού στην πατρίδα μας είναι όπωσδήποτε μειωμένες. Για αυτό το γεγονός παρατηρεί ο ίδιος: «Πολλές φορές μου δόθηκε ή ευκαιρία να τονίσω, και δόξα τῷ Θεῷ δεν διαψεύσθηκα από τὰ πράγματα, ὅτι στην Ἑλλάδα δὲν ἔχομε ἀθεΐα δυτικοευρωπαϊκοῦ τύπου. Μπορῶ νὰ πῶ ὅτι στην Ἑλλάδα δὲν ἔχομε ἀθέους. Ἀνθρώπους πὸν δὲν πιστεύουν στὸν Θεὸν ἔχομε βέβαια καὶ δυστυχῶς πολλούς. Ἀλλὰ ἀθέους ὅπως αὐτοὺς πὸν συναντᾶμε σὲ ἄλλες χῶρες, ἀθέους φανατικούς, ἐξάλλους, ἀθέους πὸν νὰ χαλᾶνε τὸν κόσμο, γιατί σὲ ἓνα σχολεῖο ἔγινε προσευχή, ἐγὼ τουλάχιστον στὴ ζωὴ μου δὲν συνάντησα ἓναν τέτοιο Ἕλληνα. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ὄαση μέσα στην ἔρημο. Θέλετε μία ἐνδειξη; Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ μόνη χῶρα ἴσως στην Εὐρώπη, ὅπου καὶ σήμερα χτίζονται ἐκκλησίες, ἐνῶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες κλείνουν οἱ ἐκκλησίες ἀπὸ ἔλλειψη ἐκκλησιαζομένων»⁹. Καὶ μπορεῖ νὰ ισχυρισθεῖ κανεὶς ὅτι οἱ ἐκτιμήσεις αὐτὲς

τοῦ Ἀλέξανδρου Τσιριντάνη τοῦ ἔτους 1971 δὲν ἀπέχουν καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν σημερινὴ ἑλληνικὴ πραγματικότητα.

Αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐφησυχάζει. Ἐφ' ὅσον τὸ κίνημα τοῦ ἀθεϊσμοῦ υφίσταται στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο σὲ ἔξαρση, ὁ κίνδυνος ἐξαπλώσεως του καὶ στὴ χῶρα μας εἶναι ἄμεσος. «Τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀφυπνίσει τοὺς πιστοὺς καὶ νὰ τοὺς διδάξει, πὸν πρέπει νὰ στρέψουν τὴν ἀγωνιστικὴ τους προσοχή. Ὅχι νὰ κατατριβῶνται σὲ μωρὰς ζητήσεις καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς καὶ ἐνδοχριστιανικὲς ἀντεγκλήσεις, ἀλλὰ νὰ ἀποδοθοῦν σὲ ἓνα ἱερὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἀθεϊστικοῦ κατακλυσμοῦ πὸν ἀπειλεῖ τὸν πολιτισμὸ μας»¹⁰.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

Ὑποσημειώσεις:

- 1 - 1α) Ἀλεξ. Τσιριντάνη: «Ποῦ πηγαίνει ὁ πολιτισμὸς μας». «Ἐκδόσεις Συζητήρις». Ἀθήνα 2007, σελ. 150.
- 2) Παναγ. Κανελλόπουλου: «Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐποχὴ μας», Ἀθήνα 1953, σελ. 92.
- 3) Ἀλεξ. Ν. Τσιριντάνη: «Ποῦ πηγαίνει ὁ πολιτισμὸς μας», σελ. 100.
- 4) Γ. Κοντόπουλου - Δ. Κωτσάκη: «Κοσμολογία» Ἀθήνα 1982, σελ. 278.
- 5) Ἀλεξ. Ν. Τσιριντάνη: «Ποῦ πηγαίνει ὁ πολιτισμὸς μας», σελ. 160.
- 6) Αὐτόθι σελ. 155.
- 6α) Αὐτόθι σελ. 156.
- 7) Αὐτόθι σελ. 196.
- 8) Αὐτόθι σελ. 179.
- 9) Αὐτόθι σελ. 179.
- 10) Αὐτόθι σελ. 199.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ «ΤΩ ΠΝΕΥΜΑΤΙ ΖΕΟΝΤΕΣ»

I. Ἡ σημασία τοῦ «ζέοντος πνεύματος».

II. Ἡ ἱστορική διαπραγμάτευση.

III. Τὸ παράδειγμα τῆς ζωῆς τους.

IV. Ἡ ἀνύστακτη ἀγωνία γιὰ τὸ ποιμνίό τους ποὺ φάνηκε:

– Μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὶς ὑλικές του ἀνάγκες.

– Μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν κάλυψη τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν.

– Μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν διαμόρφωση συνθηκῶν ζωῆς κατάλληλων γιὰ ἀνθρώπους ποὺ πλάστηκαν «κατ' εἰκόνα τοῦ πλάσαντος» αὐτούς.

– Μὲ τὴ σύγκρουση πρὸς τὶς κρατούσες ἐξουσίες κάθε ἐποχῆς, πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς.

– Μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν ἱεραποστολή, τὴ ρύθμιση τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν μοναχῶν, τὴν παρακολούθηση τῆς πνευματικῆς πορείας τῶν ὄσων ὁ Θεὸς τοὺς ἐμπιστεύτηκε.

– Μὲ τὸν ἀγῶνα τους κατὰ τῶν αἱρέσεων.

V. Ἡ σχέση τῆς ΧΕΕ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν τριῶν ἱεραρχῶν. Ἀγῶνας, μάχη μὲ τοὺς ὑπεναντίους, σαφῆς καὶ στέρεος λόγος, στὴν χρονία τῆς 60ῆς ἐπετείου τῆς Διακήρυξης.

«Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ κυρίῳ δουλεύοντες» (Ρωμ. 12, 11). Ἡ φράση αὐτὴ τοῦ ἀπ. Παύλου, χαρακτηριστικὴ καὶ τῆς νοοτροπίας του ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν γένει βιωτῆς του, ἀποτελεῖ τὸ σύνθημα τοῦ χριστιανικοῦ ἔργου

στὸ ὁποῖο ἀνήκουμε καὶ διακονοῦμε ταπεινά. Τὸ ἐρώτημα εἶναι τί ἐννοεῖ ὁ ἀποστολὸς μὲ τὴ φράση αὐτή. Ὁ καλύτερος δρόμος γιὰ νὰ τὸ προσεγγίσουμε εἶναι νὰ τὸ δοῦμε μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τῶν τριῶν ἱεραρχῶν ποὺ σήμερα γιορτάζουμε, γιὰ τὴ δειχτηκαν στὴν πράξη οἱ καλύτεροι μαθητῆς καὶ μιμητῆς τοῦ ἀποστόλου. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε εἶχε τονίσει πῶς δίνει μεγάλη σημασία στὴ δύναμη τοῦ παραδείγματος, προτρέποντας τοὺς Κορινθίους κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀποδέκτες τῶν ἐπιστολῶν του, νὰ γίνουν μιμητῆς του, ὅπως κι αὐτὸς εἶχε γίνει τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὁ Παῦλος ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς ἱεράρχες, ἔδειξαν νὰ προσεγγίζουν τὴν ἐννοία «ζέον πνεῦμα» μὲ ἕναν τελείως ξεχωριστὸ τρόπο, γιὰ τὸ καὶ παραμένουν διαχρονικὰ ἀμετακίνητα παραδείγματα στὴ ζωὴ τῶν πιστῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας.

Γράφει γιὰ τὴ σημασία καὶ τὴ βαρύτητα τῆς ἐννοίας αὐτῆς ὁ Χρυσόστομος: «Καὶ πῶς ἂν γενοίμεθα τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί; Τῷ πνεύματι ζέοντες. Ὁρᾷς πῶς πανταχοῦ τὰς ἐπιτάσεις ζητεῖ; Οὐ γὰρ εἶπε, Μεταδίδοτε, μόνον, ἀλλὰ μετὰ δαψιλείας· οὐδὲ Προϊστασθε, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς· οὐδὲ Ἐλεεῖτε, ἀλλ' ἰλαρῶς· οὐδὲ τιμᾶτε, ἀλλὰ προηγείσθε· οὐδὲ Ἀγαπᾶτε, ἀλλ' ἀνυποκριτικῶς· οὐδὲ Ἀπέχεσθε τῶν κακῶν, ἀλλὰ μισεῖτε· οὐδὲ Ἐχέσθε τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ κολλᾶσθε· οὐδὲ Φιλεῖτε, ἀλλὰ φιλοστόργως· οὐδὲ Σπουδάσετε, ἀλλὰ μὴ ὀκνηρῶς· οὐδὲ Τὸ Πνεῦμα ἔχετε, ἀλλὰ ζέον τὸ πνεῦμα, τουτέστιν, ἵνα ἦτε

θερμοί και διεγερμένοι. Εάν γάρ εκείνα έχης τὰ προειρημένα, επισπάση τὸ πνεῦμα· εάν μένη τοῦτο παρά σοί, και πρὸς ἐκεῖνα σέ σπουδαῖον ἐργάσεται, και πάντα εὐκόλα ἀπὸ τοῦ πνεύματος και τῆς ἀγάπης ἔσται, ἐκατέρωθεν σου πεπυρωμένου»¹.

Αὐτὴ τὴν πραγματικότητα τὴν ἔζησαν ἔμπρακτα οἱ τρεῖς ἱεράρχες και ὅλη τους ἡ ζωὴ εἶναι ἓνα πανόραμα αὐτῆς τῆς ζωτανῆς οὐσιαστικῆς και γεμάτης με χάρη Θεοῦ ζωῆς.

"Αν θέσουμε ἓνα ὑποθετικὸ ἐρώτημα στὸν ἑαυτὸ μας γιὰ τὸ πῶς φανταζόμαστε ἓναν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι συνεπαρμένος με τὸ πνεῦμα του και ζεῖ κοντὰ στὸ Θεό, δὲν θὰ βρῖσκαμε προσφορότερο παράδειγμα γιὰ νὰ δείξουμε αὐτὸ ποὺ ἐννοοῦμε ἀπὸ τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρες τῆς τρισηλίου θεότητος.

Ὡς ἐπιμέρους παραδείγματα μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὰ παρακάτω:

Α. Διακρίθηκαν ὡς ἀνύστακτοι ποιμένες τοῦ ποιμνίου τους. Αὐτὸ ἀκούγεται πολὺ κοινότυπο σήμερα. Στὴν οὐσία ὅμως ἡ διαπίστωση αὐτὴ σημαίνει ἀκριβῶς ὅ,τι περιλαμβάνεται ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ τελειώνει αὐτὸ ποὺ ἔχουμε συνηθίσει νὰ λέμε. Δηλαδή σήμερα ἀντιλαμβανόμαστε τὸ ρόλο αὐτὸ τοῦ ποιμένα ποὺ ἀσχολεῖται με μερικὰ πνευματικὰ θέματα τῶν τέκνων του και τὶς περισσότερες φορές, μόνον ἐκεῖνων ποὺ βρίσκονται πολὺ κοντὰ του. "Αν δοῦμε ὅμως (ἐνδεικτικὰ) τὸ παράδειγμα τοῦ Χρυσοστόμου στὴν Ἄντιόχεια και μετέπειτα στὴν Κωνσταντινούπολη, βλέπουμε ὅτι ποιμαίνουν ὄχι μόνο γιὰ τὰ πνευματικὰ, ἀλλὰ ἐκδραπάζονται και γιὰ τὰ καθημερινὰ - βιοτικά. Αὐτὸ ἐπίσης σήμερα, τὸ θεωροῦμε αὐτονόητο ἢ ἔστω σημαντικὸ ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς κοπιώδους ἐργασίας. Στὴν οὐσία ὅμως πρόκειται γιὰ μίαν σύγκρουση με ἓναν κό-

σμο και τὰ ἰδεολογήματά του. Ἀποτελεῖ κατὰ βάσιν κριτικὴ στὸ κατεστημένο τῆς ἐποχῆς, και κυρίως στὶς ἐξουσιαστικὲς δομές.

"Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἔχει γραφεῖ: «Ἡ ἀντίδραση κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου αὐξανόταν, διότι δὲν ἐννοοῦσε οὔτε τὸ κηρυκτικὸ τοῦ ἔργο νὰ σταματήσει, οὔτε τὴν ὀργανωτικὴ δράση χάριν τῆς εὐταξίας στὴν ἐκκλησία νὰ διακόψει, οὔτε τὴν εὐεργετικὴ του ἐπέμβαση στὶς ἀσιατικὲς μητροπόλεις νὰ ἀρνηθεῖ»². Γνωρίζουμε ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἱστορία τὸ ρόλο ποὺ διαδραμάτισε ὁ Χρυσόστομος στὴν Ἄντιόχεια. Ἐκεῖ δὲν δίστασε νὰ συγκρουστεῖ με τοὺς πλουσίους και με ὄσους ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλης ἦταν ὑπεύθυνοι γιὰ τὶς ἀδικίες κατὰ τῶν ἀπλῶν και ἀνυπερέσπιστων πολιτῶν. Ἀκόμα και στὶς ὥρες τῆς μεγάλης κρίσης με τὴν Κωνσταντινούπολη και τὸν αὐτοκράτορα, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν ἀγαλμάτων του, στάθηκε, μαζί με μοναχοὺς ἀπὸ τὶς ἐρήμους και τὰ μοναστήρια, στὴν πλευρὰ τῶν ὑποψηφίων νὰ καταδικαστοῦν με θάνατο, (οἱ ὁποῖοι στὴν πλειοψηφία τους ἦταν οἰκογενειάρχες και φτωχοὶ) ἀξιωνοντας τὴν ἀθώωσή τους. Ἐνας ἄνθρωπος με ἀπόλυτη ἀποφασιστικότητα και τόλμη!

"Αν παρακολουθήσουμε τὴ διαδρομὴ τοῦ Μ. Βασιλείου, βλέπουμε αὐτὴν τὴν ἀποφασιστικὴ γιὰ ἀνάληψη δράσης και ἀνακούφιση τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου σὲ πλήρη ἀνάπτυξη. Ἐχουμε μπροστὰ στὰ μάτια μας ἓναν ἄνθρωπο ποὺ δὲν λογαριάζει τίποτα. Οὔτε κόπο, οὔτε ἔξοδα, οὔτε προσωπικὴ ἐργασία γιὰ νὰ ἀπαλύνει τὸν πόνο, σὲ ὅποια μορφή και ἂν παρουσιάζεται στὶς κοινωνίες μας.

Τὴν ἀνάληψη αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν δὲν πρέπει νὰ τὴν βλέπουμε ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ὑποχρέωσης ἐνὸς κληρικοῦ νὰ κάνει ποιμαντικὸ ἔργο. Δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ. Δὲν εἶναι δηλαδή μίαν πρωτο-

βουλία περιορισμένης έκτασης, αλλά ένα έργο τιτάνιο, μακρῶς πνοῆς και ἔμπνευσης. Εἶναι έργο πού καθοδηγεῖται ἀπὸ τὴν εὐρύτερη «φιλοσοφία ζωῆς», πού σχετίζεται μὲ τὴν ἀπόλυτη πίστη στὸ Θεό, και ἐξ αὐτῆς, τὴ θυσιαστικὴ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Κατέστησαν και οἱ δυὸ αὐτοὶ πατέρες φωτεινὰ μετέωρα, διότι ἀκολούθησαν τὴν ἀντίστροφη λογικὴ ἀπὸ αὐτὴν πού ἀναπτύσσουμε ἐμεῖς. Ἐμεῖς λέμε «τὶ νὰ κάνουμε, μὲ τόσο πόνο και θλίψη και πείνα πού ὑπάρχει γύρω μας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴν τροφή σὲ ἕνα - δυὸ συνανθρώπους μας τίποτα ἄλλο». Και ἀποκάνουμε, και στὸ τέλος οὔτε αὐτοὺς βοηθοῦμε. Ἀντιθέτως, οἱ πατέρες αὐτοὶ ἔλεγαν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποξενώνεται κανεὶς ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξη τῶν μικρῶν κατορθωμάτων ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ συνεπαρθεῖ ἢ νὰ φτάσει στὰ μεγάλα. Και καθὼς ξεκινούσαν τὸ έργο τους αὐτὸ αὐξανόταν γιὰ νὰ πάρει τὴ μορφή πού ξέρουμε. Νὰ σιτίζονται στὰ φιλανθρωπικά τους ἰδρύματα και στὰ συσσίτια χιλιάδες ἄνθρωποι. Δίνουν και σὲ μᾶς τὸ παράδειγμα, ὅτι πρέπει νὰ ἀρχίζουμε ἀπὸ τὰ μικρὰ γιὰ νὰ πᾶμε στὰ μεγάλα. Ἀπὸ τὰ μεγάλα δὲν ξεκίνησε κανεὶς. Στὴν οὐσία, μᾶς λένε, οἱ τρεῖς ἱεράρχες, ὁ Θεὸς εὐλογεῖ τὴν διάθεση και πολλαπλασιάζει τὶς δυνατότητες. "Ἄν κάνουμε μίαν χρονικὴ ἀναγωγή και δοῦμε τὶς συνθήκες τῶν κοινωνιῶν και τῶν μετακινήσεων τῆς ἐποχῆς, μᾶς ἔρχεται ἴλιγγος. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλίζονται τόσα ὑλικά ἀγαθὰ, χωρὶς μέσα μεταφορᾶς, χωρὶς σύγχρονους τρόπους ἀποθήκευσης, χωρὶς ἐπαγγελματίες τοῦ εἶδους; Και ὅμως, ἡ ἀγάπη και ἡ ἀταλάντευτη πίστη στὸ Θεό, συντελοῦν στὴν ὑπέρβαση των προβλημάτων. Σήμερα πού οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν προχωρήσει πολύ, μποροῦμε νὰ ἀντιληφθοῦμε τὶ ἐκτόπισμα ὡς προσωπικότητες εἶχαν οἱ τρεῖς

ἱεράρχες γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἐμπνέουν σὲ τέτοια έργα.

Β. Ἐπειδὴ και στοὺς τρεῖς ἦταν σαφές ὅτι «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος», ἀναλώθηκαν και στὴν οὐσιαστικὴ ἀποστολὴ τους πού ἦταν ἡ διακονία τοῦ λόγου. Ἡ διακονία τους αὐτὴ, ἐκπλήσσει και σήμερα τὸ μελετητὴ τοῦ έργου τους, καθὼς ξεφεύγει ἀπὸ τὰ προσδοκώμενα ὄρια τοῦ έργου ἐνὸς συγγραφέα. Τόσα έργα και τέτοιας ποιότητας έργα δὲν μπορεῖ νὰ γράψει κανεὶς, παρὰ μόνο ἂν εἶναι χαρισματοῦχος και ἀφήνεται στὴν πνοὴ τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ και ἔτσι, πρέπει νὰ συνεκτιμηθεῖ και ἡ εὐθύνη τοῦ έργου τους ὡς λειτουργῶν και ὡς προϊσταμένων τῆς ἐκκλησίας πού και κοπιῶδες και χρονοδόρο εἶναι. Και ὅμως, αὐτὸ δὲν τοὺς ἐμπόδισε καθόλου. Ἐκεῖ πού πρέπει νὰ στραφεῖ ἡ προσοχή μας, γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ και ὁ τίτλος τῆς ὁμιλίας αὐτῆς, εἶναι ἡ ποιότητα τοῦ έργου. Δὲν γράφουν και δὲν μιλοῦν γιὰ νὰ γράψουν και νὰ μιλήσουν. Γράφουν μὲ εὐθύνη και προετοιμασία, δείχνοντας σεβασμὸ στὸν ἀκροατὴ ἢ ἀναγνώστη, ἐπιδιώκοντας νὰ μὴν τὸν κάνουν νὰ ἀποστραφεῖ τὶς μεγάλες ἀλήθειες πού προσεγγίζει. Αὐτὸ τὸ έργο προϋποθέτει κόπο και μόχθο και σκέψη. Προετοιμασία συνεχῆ. Ἀγωνία γιὰ τὴν ἀνταπόκριση στὴν πρόσληψη τοῦ μηνύματος πού διὰ τοῦ λόγου τους ἐξέπεμπαν. Ἀντικειμενικὰ διαπιστώνουμε πῶς ἡ ποιότητα τοῦ μηνύματος πού ἔστειλαν ἦταν ἀσυγκρίτως ἀνώτερη ἀπὸ τὴν προσδοκώμενη. Ἐὰν σήμερα δυσκολευόμαστε νὰ παρακολουθήσουμε τὰ κείμενά τους και νὰ ἀποκωδικοποιήσουμε τὴ σκέψη τους, πόσοι σύγχρονοὶ τους μποροῦσαν νὰ τὰ προσεγγίσουν; Αὐτὸ σημαίνει πῶς εἶχαν ὡς ἐπιλογή τὸ νὰ ἀνεβάξουν τὸ ἐπίπεδο τῶν πιστῶν πού τοὺς παρακολουθοῦσαν, διότι πίστευαν πῶς αὐτὸ ἦταν ἐγκυριστικὸ γιὰ τὴν ἀποδοχὴ ἢ δια-

τήρηση τῆς πίστεως. (Γιὰ τὰ ἀνάλογα τῆς ἐποχῆς μας καλὸ εἶναι νὰ μὴ μιλήσουμε).

Ἡ συνεχῆς ἐπαγρύπνηση γιὰ τὴ διάδοση τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ὀρθὴ πίστη σὲ περιόδους δύσκολες ἀφοῦ γνωρίζουμε ἓνα σωρὸ αἱρέσεις ποὺ ἦταν διαδεδομένες τότε, καλύπτουν ἓνα μεγάλο μέρος τῆς δράσης τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, ὅλοι ἀντιμετώπισαν τὴν πίεση τῶν αἱρέσεων καὶ αἱρετικῶν, καθὼς καὶ τὴν ὀργή τους ὅταν ἔβλεπαν ὅτι σκόνταφταν ἐπάνω σὲ ἀμετακίνητους βράχους. "Ὅταν τοὺς χαρακτηρίζουμε ὡς «τῷ πνεύματι ζέοντες», ἐννοοῦμε πὼς δὲν ἐφησυχάζαν ποτὲ καὶ ποτὲ δὲν εἶπαν «τόσο μποροῦμε νὰ κάνουμε, φτάνει». Κινητοποιοῦσαν κάθε ἱκμάδα τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν τους δυνάμεων καὶ δυνατοτήτων, καὶ δὲν ἔδιναν «ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς βλεφάροις τους νυσταγμὸν» (ψαλμ. 131) γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὸ γραφικὸ λόγιο. Ἐπιστήριζαν τοὺς πάντες καὶ ἡ πνευματικὴ πορεία τοῦ κάθε ἀνθρώπου τοὺς ἀπασχολοῦσε ξεχωριστά. Ἡ ἀλληλογραφία τους ἐνδεικτικῆ. Ὁ Γρηγόριος, ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Ἰωάννης ἀλληλογραφοῦν μὲ πολλοὺς, ἄλλοι ἐκ τῶν ὁποίων ἐπαινοῦνται γιὰ τὸν ἀγώνα τους καὶ στηρίζονται ἀπὸ τοὺς ἱεράρχες μας, ἄλλοι ἐλέγχονται γιὰ τὴν ἀστάθειά τους εἴτε στὴν ἠθικὴ τους ζωὴ, εἴτε στὴν πίστη τους καὶ ἄλλοι καλοῦνται μὲ ἄμεσο καὶ σαφῆ τρόπο νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ ἐπανέλθουν στὸν εὐθὺ δρόμο. (π.χ. Πρὸς Θεόδωρον ἐκπεσόντα, κ. ἄ.). Γιὰ καθένα πάντως ἔχουν ἀφιερῶσει χρόνο καὶ κόπο. Δὲν ἀδιαφοροῦν γιὰ κανένα. Λένε πάντα τὸν καλὸ λόγο γιὰ νὰ δείξουν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ κινητοποιήσουν πρὸς τὴν σωστὴ κατεύθυνση. Καὶ ὅπως ὁ Μέγας Βασίλειος σημειώνει δὲν ἀποκάμνει γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ποὺ γίνεται «ὠφελείας ἐνεκεν τῶν ἀδελφῶν»³. Γι' αὐτὸ καὶ ἔχουν

τὸ κῦρος νὰ προτείνουν στοὺς πιστοὺς συμπεριφορὲς ἀνάλογες μὲ τὸ ἔργο ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι κάνουν. Ὁ Βασίλειος γράφει πρὸς τοὺς Ἴταλοὺς καὶ Γάλλους: «οἱ οὐ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐνδύσασθαι σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ καὶ ἀποθέσθαι μὲν πάντα ὄκνον, ἀναλαβεῖν δὲ τὸν κόπον τῆς ἀγάπης, καὶ μῆτε ὁδοῦ μήκος μῆτε τὰς κατ' οἶκον ἀσχολίας μῆτ' ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ὑπολογίσασθαι»⁴.

"Ὅλα αὐτὰ βέβαια γίνονταν κάτω ἀπὸ ἄθλιες συνθήκες διαβίωσης, διότι τὰ πρώην πλουσιοπάαιδα εἶχαν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ βάρος τῶν περιουσιῶν τους. Καὶ αὐτὸ δίνει ἀκόμα μεγαλύτερη ἀξία στὸ ἔργο τους. Γιὰ τὰ μεγαλύτερα χρονικὰ διαστήματα τῆς ζωῆς τους καὶ τῆς δράσης τους ἦσαν ἀσθενεῖς καὶ καταπονημένοι. Κυρίως ὁ Βασίλειος. Περιγράφει μὲ δραματικὸ τρόπο τὴν κατάστασή του σὲ ἓνα γράμμα ποὺ μᾶς βοηθᾶ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ μέγεθος τοῦ ἐνδιαφέροντός του γιὰ κάθε τί. Ἀπευθύνεται στὸν Εὐσέβιο Σαμοσάτων καὶ τοῦ γράφει: «Δὲν σοῦ γράφω σὲ τι κατάσταση βρισκομαι, γιατί δὲν εἶναι εὐκολο νὰ τὴν παραστήσω μὲ λόγια, ὄχι μονάχα τώρα ποὺ δὲν μ' ἀφήνει ἡ ἀρρώστια, μὰ καὶ ποτὲ δὲν εἶχα τόση δύναμη στὰ λόγια, ὥστε νὰ περιγράψω ζωντανὰ τὶς διάφορες ἀρρώστιες μου. Μονάχα σοῦ λέγω ὅτι ἀπὸ τὸ Πάσχα ὡς τώρα πυρετοὶ καὶ διάρροειες κι ἐνοχλήσεις στὰ σπλάγχνα μου σὰν κάποια κύματα περνᾶνε ἀπὸ πάνω μου, τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο, καὶ δὲν μ' ἀφήνουν νὰ πάρω ἀνάσα»⁵. Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ γίγαντας τῆς πίστες (ποὺ σὲ πολλὲς ἐπιστολὲς του λέγει ὅτι αὐτὰ τὰ ἀντιμετώπιζε χρόνια) κινητοποιοῦσε ἓναν ὀλόκληρο μηχανισμό καὶ μία πολιτεία ὅπως ἡ Βασιλειάδα, καὶ προΐστατο τῆς Ἐκκλησίας⁶.

Μέσα σὲ ὅλες τὶς ἀσχολίες τους εἶχαν χρόνο γιὰ τὴν καθημερινότητα τῶν ἀπλῶν πιστῶν. Γράφουν καὶ νουθετοῦν αὐτοὶ οἱ

κορυφαίοι αυτούς τους άσημαντους και άνωύμους για τον κόσμο. Και τὸ έντυπωσιακό είναι ὅτι δέν τὸ κάνουν μέ βαριά καρδιά, ἀλλά τὸ δηλώνουν ὡς χρέος. Καί ξέρουμε τί σημαίνει για τὴν γλώσσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης χρέος. Λέει ὁ ἴδιος (Μ. Βασίλειος) σὲ μιὰ μάνα πού ἔχασε τὸ παιδί της: «Ἐπειδὴ σκέφτηκα ὅτι θὰ γράψω σὲ μία χριστιανὴ πού ἔχει ἀπὸ παλαιὰ μαθητεύσει στὰ θεῖα καί εἶναι ἔτοιμη γιὰ τίς ἀνθρώπινες συμφορὲς, ἐνόμισα ὅτι δέν εἶναι δίκαιο νὰ παραλείψω τὸ χρέος μου», τὸ «ἐπιβάλλον μου» ὅπως τὸ ἔχει τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς του.

«Ἐμελλον ἀποσιωπᾶν πρὸς τὴν κοσμιότητά σου, λογιζόμενος ὅτι, ὡσπερ ὀφθαλμῶ φλεγμαινόντι καί τὸ ἀπαλώτατον τῶν παρηγορημάτων ἀνίαν ἐμποιεῖ, οὕτω καί ψυχῇ ὑπὸ θλίψεως βαρείας κεκακωμένη, κἀν πολλὴν παράκλησιν φέρη ὁ λόγος ὀχληρὸς πὼς εἶναι δοκεῖ, ἐν τῇ περιωδυνίᾳ προσφερόμενος. Ἐπει δέ με εἰσήλθεν ὅτι πρὸς χριστιανὴν μοι ὁ λόγος ἔσται πάλαι πεπαιδευμένην τὰ θεῖα καί ἐμπαράσκευον οὕσαν πρὸς τὰ ἀνθρώπινα, οὐκ ἐνόμισα δίκαιον εἶναι παραλιπεῖν τὸ ἐπιβάλλον μοι. Οἶδα ποταπὰ τῶν μητέρων τὰ σπλάγχνα, καί, ὅταν ἰδίως τὸ σὸν περι πάντας χρηστὸν καί ἡμερον ἐνθυμηθῶ, λογίζομαι πόσῃν εἰκὸς ἐπὶ τοῖς παροῦσιν εἶναι τὴν ἀλγηδόνα»⁷.

Τὸ πόσο σημασία ἔδιναν στὴν ἐπικοινωνία μέ τοὺς «ἐλαχίστους ἀδελφοὺς» πού ὀνομάζει ὁ Κύριος στὴν γνωστὴ διήγηση γιὰ τὴν κρίση, φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός πού ἀναφέρεται στὸν Γρηγόριο. Μιὰ ἀγράμματη μητέρα ἐπρόκειτο νὰ στείλει τὸ παιδί της νὰ μάθει γράμματα σὲ ἕνα γραμματικὸ τῆς ἐποχῆς. Ἦθελε ὅμως νὰ δώσει στὸ παιδί της καί ἕνα γράμμα γι' αὐτόν. Ἀπευθύνεται στὸν Γρηγόριο, καί κείνος τῆς κάνει τὴν ἐξυπρέτηση καί γράφει ἕνα συνοδευτικὸ γράμμα - ὑπόμνημα στὸν δάσκαλο μέ τὴν μορφὴ

ἐπιγράμματος. Ποιός; Ὁ μέγας πατέρας τῆς ἐκκλησίας, ὁ πολυάσχολος καί ἀγωνιστὴς καί θεολόγος τῆς ἐκκλησίας. Μιὰ καί δέν εἶναι σὲ πολλοὺς γνωστὸ ὅς τὸ ἀναφέρουμε: «Μήτηρ πατρὶ πέπομφα παιδᾶς, ἢ κατὰ φύσιν τῶ κατὰ λόγους ὅπως οὖν ἐμοὶ μελήσει, σοὶ μελήσει», δηλαδή «ἐγὼ ἢ σαρκικὴ - φυσικὴ μητέρα στέλνω σὲ σένα τὸν πνευματικὸ πατέρα, τὸ παιδί μου. Ὅπως λοιπὸν θὰ τὸ φροντίξαι ἐγὼ, νὰ φροντίσης ἐσὺ γι' αὐτό»⁸.

Στὴν ἀντίστοιχη φροντίδα πρὸς πάντας δέν ὑστέρησε καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος. Ἀξίζει νὰ ἀναφέρει κανεὶς, ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἄλλων, ἐνδεικτικὰ, τὴν πληθώρα τῶν ἐπιστολῶν του γιὰ νὰ νουθετεῖ, ἐνισχύει καί συνδράμει τοὺς πιστοὺς. Στὴν ἐπιστολὴ του «Πρὸς Θεόδωρον ἐκπεσόντα» ἀφήνεται νὰ διαφανεῖ ὅλη ἡ ἀγωνία τοῦ πραγματικοῦ πνευματικοῦ ἡγέτη, πατέρα καί καθοδηγοῦ. Ἡ ἀνύστακτη μέριμνα γιὰ ὅσους βρῖσκονται στὴν σφαῖρα ἐπιρροῆς του. «Εἰ καί δάκρυα καί στεναγμοὺς ἦν διὰ γραμμάτων δηλοῦσθαι καί τούτων ἂν σοὶ τὴν ἐπιστολὴν ἐμπλήσας ἀπέστειλα· δακρῦν δὲ ἐγὼ οὐχ ὅτι πραγμάτων φροντίζεις πατρῶν, ἀλλ' ὅτι τοῦ καταλόγου τῶν ἀδελφῶν σαυτὸν ἐξήλειψας, ὅτι τὰς πρὸς τὸν Χριστὸν συνθήκας κατεπάτησας. Ταῦτα φρίπτω, ἐπὶ τούτοις ἀλγῶ, διὰ τοῦτο φοβοῦμαι καί τρέμω, καί οὐκ ἀδίκως»⁹ (1, 7).

Γ. Τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία αὐτὸς βρῖσκεται τοὺς ὠδήγησε καί σὲ ρήξεις μέ τὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς τους. Καί τὸ περιβάλλον αὐτὸ ἔχει νὰ κάνει μέ τὴν ἐξουσία καί τίς δομές της. Δηλαδή ἄρχοντες καί πλοῦσιους. Ὅχι πὼς εἶχαν ψύχωση ἐναντίον αὐτῶν, ἢ ὅτι διακατέχονταν ἀπὸ ἀνατρεπτικὲς ἰδέες, ὅπως πολλοὶ στὸ διάβα τῶν χρόνων ἐπέδιωξαν νὰ ἐφεύρουν, ἀλλά μέ νηφαλιότητα καί ψυ-

χραμιά, έβλεπαν τις υπερβάσεις και την έκτροπή από την φυσιολογική ζωή και προσπαθούσαν να επαναφέρουν τα πράγματα εκεί που έπρεπε. Και σε τέτοιες περιπτώσεις, που το ενδιαφέρον είναι άμεσο και η ανάγκη δεν μπορεί να περιμένει, είναι επόμενο να επιτρέπονται και ρεαλιστικές εικόνες, ακόμα και μελανότερα του πραγματικού χρώματα. 'Αλλά η αγιότητα τ'α έχει αυτά. 'Ο ένθεος ζήλος δεν μπορεί να διαχειρίζεται και να κατανοείται με συνθήκες σαλονιών.

'Ετσι λοιπόν άσκησαν δριμύ, μέχρι υπερβολής, έλεγχο στους πλουσίους για την άρπακτική τους διάθεση και την άπανθρωπιά, διότι το διακύβευμα (= οι άνυπεράσπιστοι πιστοί) είχαν ασύγκριτα περισσότερη αξία από τις δημόσιες σχέσεις με την εκάστοτε άρχουσα τάξη. 'Από την ιστορία γνωρίζουμε για τις συγκρούσεις και των τριών είτε με το παλάτι, είτε με τους άρχοντες είτε με μεγάλους και πλούσιους παράγοντες. Αυτό μ'ας λέει πως έχουμε να κάνουμε με ανθρώπους που δεν κάνουν συμβιβασμούς, αλλά αντίθετα κοιτάζουν μπροστά στο στόχο που έχουν θέσει, και έμπνέονται από τις άρχες τις οποίες επέλεξαν να υπηρετήσουν. Με μία ανάγνωση σε δεύτερο επίπεδο, πέραν δηλαδή της σημασίας έπιφανειακά, πολλά κείμενα των πατέρων είναι κριτική της πολιτικής έξουσίας και των μεθόδων της. Περισσότερο αυτό φαίνεται στα λειτουργικά τους κείμενα. 'Ενδεικτικά, δεν μ'ας κάνει σήμερα έντύπωση που το άκούμε, αλλά υπάρχουν ευχές για άδελφούς που βρίσκονται στα μεταλλεία, σε δικαστικές διαμάχες, σε φυλακές κ.ά. που δεν δικαιολογούνται, μ'α και δεν γράφτηκαν τ'α κείμενα σε περίοδο ή κατάσταση διωγμών. Αυτά προφανώς τ'α υπέφεραν είτε από αίρετικούς σε περιοχές που αυτοί είχαν τή δύναμη,, είτε από τους ισχυρούς της πολιτικής και οικονομικής έξουσίας. 'Ετσι

λοιπόν, όταν τους μνημονεύουν ή τους αναφέρουν στις ευχές, στην ουσία έρχονται σε εύθεια αντίθεση και ρήξη με όλους αυτούς τους μηχανισμούς. Δείγμα του ότι δεν υπελόγιζαν το κόστος μπροστά στην αλήθεια και την ποιμαντική τους ευθύνη.

Για τους λόγους αυτούς οι δυο από τους τρεις έχουν γράψει ούκ όλίγα για τους πλούσιους και την στάση τους έναντι των άδυνάτων. 'Ομιλίες «εις το καθελω μου τας αποθήκας», «περι έλεημοσύνης», αλλά και τμήματα από τ'α έρμηνευτικά τους ύπομνήματα, αναφέρονται συγκεκριμένα στο πρόβλημα της άδιαφορίας των πλουσίων έναντι των φτωχών.

Το άπόσπασμα από όμιλία του Χρυσοστόμου προς τους πλούσιους είναι γνωστό: «'Ποιός από σ'ας, έρωτ'α, διέθετε για τους φτωχούς τή μισή του περιουσία ή τουλάχιστον το 1/5 ή επί τέλους το 1/10; Τέτοια φιλανθρωπία ζητ'ω να έξασκήσετε και τότε δέκα πόλεων φτωχούς θ'α μπορούσε να τρέφει ή δική μας πόλη». Τ'α έλεγε στην 'Αντιόχεια πριν την άνοδό του στο θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως. 'Αλλά βέβαια. "Όταν έχεις δώσει την περιουσία σου στους φτωχούς μπορείς να τ'α λες αυτά. "Όταν είσαι πλούσιος και πτωχεύεις έκουσίως δικαιούσαι να όμιλεις έτσι. Γιατί αν είσαι πτωχός και πλουτίζεις, θέλει θράσος για να πείς κάτι τέτοιο.

Δ. 'Εκτός όμως από το άπαράμιλλο θάρρος και την αγωνία για την αλήθεια και την καθοδήγηση των πιστών, άνύστακτη και συνεχής υπήρξε ή μέριμνα για τή διάδοση του Εύαγγελίου. Το κέντρο της υπαρέξης τους φλεγόταν για να βρίσκουν πρόσφορους τρόπους για την διάδοση του Εύαγγελίου. Δεκάδες σελίδες του έργου τους, καλύπτονται από λόγους και κατηγοητικές όμιλίες προς τους υποψηφίους για το βάπτισμα. Με υπέροχο και πολλάκις λυρικό τρόπο τους έγκωμιάζουν και τους

προτρέπουν να συνεχίσουν την πορεία τους μέχρι τέλος. Έκθειάζουν τα αγαθά που τους περιμένουν όχι με ένα ψυχρό επαγγελματισμό, αλλά με την ικανοποίηση που νιώθει αυτός που έχει φέρει σε πέρας μία μεγαλειώδη εργασία.

Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ παρακολουθήσουμε τὸν Χρυσόστομο νὰ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς νεοβαπτιζομένους στὴν Ἀντιόχεια. «Ἄν ἕνας πού κατέχει ἕνα ἀνθρώπινο ἀξίωμα ὑπερφηανεύεται γι' αὐτὸ καὶ πολλές φορὲς ἀποφεύγει νὰ κάνει κάτι πού προσβάλλει τὸ ἀξίωμά του, σὺ πού πρόκειται τόσο μεγάλο ἀξίωμα νὰ ἀποκτήσεις, δὲν πρέπει τώρα νὰ καταστήσεις σεβαστὸ καὶ σοβαρὸ τὸν ἑαυτὸ σου;... ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θὰ ὀνομάζεσαι μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, χριστιανὸς καὶ πιστός...». Καὶ σὲ ἄλλη ἀνάλογη περίπτωση σημειώνει: «ἡ σημερινὴ μέρα εἶναι ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς κατηχήσεως... σὲ δύο ἡμέρες ὁ Νυμφίος ἔρχεται. Σηκωθεῖτε λοιπόν, ἀνάψτε τὶς λαμπάδες σας καὶ μὲ φαιδρὸ φῶς τὸ βασιλιά τῶν οὐρανῶν ὑποδεχθεῖτε».

Στὴν ἴδια συνάφεια ὑπενθυμίζει καὶ τὸ χρέος τῆς ἱεραποστολῆς ἀπὸ ὅλους, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν μποροῦν νὰ σώσουν τοὺς πάντες. Κινητοποιεῖ στὴν σωστὴ πορεία, ὠθώντας τοὺς χριστιανούς νὰ κάνουν αὐτὸ πού μποροῦν¹⁰.

Ε. Στὴν προσέγγιση τοῦ θέματος, παραλείπονται οἱ ἀναφορὲς πού μᾶς εἶναι λίγο - πολὺ γνωστές, ὅπως ἡ ἀντιπαράθεση καὶ ὁ ἀπηνῆς διωγμὸς τοῦ Μ. Βασιλείου ἀπὸ τὸν Μόδεστο καὶ τὸν Ἰουλιανό, τοῦ Χρυσοστόμου ἀπὸ τὴν Εὐδοξία, τὸν Εὐτρόπιο καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία τῆς ἐποχῆς του πού ὑπεκινεῖτο ἀπὸ τὸν Θεόφιλο Ἀλεξανδρείας καὶ τοὺς ἄλλους ψευδαδέλφους ἢ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ἐπισκόπους στὴ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. Αὐτὰ εἶναι στιγμιότυπα μιᾶς

πορείας πού ὁ διάβολος δὲν θέλει νὰ τὴν ἀφήσει νὰ φέρει ἀποτελέσματα φοβούμενος τὴ συντριβὴ του. Εἶναι ὅμως ἐνδεικτικὰ τοῦ ὅτι οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες δὲν ἦσαν ψοφοδεῆ ἀνθρωπάκια πού φοβοῦνταν καὶ τὴ σκιά τους ἢ τὶς ἀπειλές.

ΣΤ. Ἐνα περιστατικὸ πού δείχνει ποιὸς ἦταν ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες δίνει γιὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο ὁ ἱστορικὸς Θεοδώρητος. Γράφει τι γινόταν στὴν καθημερινότητα τοῦ Χρυσοστόμου: «Ἐνας, ὅταν συλλαμβάνεται, τὸν τραβά γιὰ βοηθό, ἄλλος, ὅταν δικάζεται, τὸν καλεῖ συνήγορο. Ἄλλος πεινασμένος τοῦ ζητᾶ τροφή καὶ ὁ γυμνὸς ἔνδυμα. Ἄλλος τὸν γδύνει καὶ ὅποιος πενθεῖ ζητεῖ ἀπ' αὐτὸν παρηγοριά. Ἄλλος τοῦ φωνάζει νὰ τὸν ἀπολύσει ἀπ' τὰ δεσμά καὶ ἄλλος τὸν τραβάει γιὰ τὴν ἐπίσκεψη ἀρρώστων. Ὁ ξένος τοῦ ζητεῖ καταφύγιο καὶ ἄλλος τὸν πλησιάζει καὶ ὀδύρεται γιὰ κάποιον χρέος. Ὁ δοῦλος δὲν καταφεύγει σ' ἄλλον γιὰ νὰ θρηνησεῖ τὴν πικρὴ ἀγανάκτησή του κατὰ τοῦ κυρίου του. Ἡ χήρα σ' αὐτὸν φωνάζει ἐλέησον καὶ ἄλλη ὀδύρεται γιὰ τὴν ὀρφάνια. Ἀναρίθμητες φροντίδες καταβάλλονται καθημερινὰ ἀπὸ τὸν πατέρα γιὰ πολλούς. Σύρεται κάποιος σὲ δίκη; Ἀμέσως ὁ πατέρας γίνεται συνήγορος. Βρίσκει τὴν πόλη λιμός, ἀπὸ συνήγορος γίνεται τροφοδότης. Ὅταν κάποιος ἀσθενεῖ, σὲ γιατρὸ μεταβάλλεται ὁ τροφοδότης. Βρῆκε ἄλλον πένθος; Ὁ νοσοκόμος γίνεται παρηγορητὴς. Χρειάστηκε φροντίδα γιὰ τοὺς ξένους; Ἀμέσως ἀναδεικνύεται ξενοδόχος, αὐτὸς πού ἐγινε τοῖς πᾶσι τὰ πάντα»¹¹. Ποιὸς μπορεῖ ἀλήθεια ἂν δὲν φλέγεται ἀπὸ αὐτὸν τὸν θεϊκὸ ἔρωτα, ἂν δὲν εἶναι καιόμενος μέχρι μέσα του ἀπὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιο νὰ ζήσει μὲ τέτοιο τρόπο;

Ζ. Οἱ τρεῖς ἱεράρχες ἀγάπησαν μὲ σοφ-

δρῆ ἀγάπη τὸν Θεό. Τὸ ἔδειξαν κάθε στιγμή τῆς ζωῆς τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀγωνίστηκαν ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν, γιατί παραχάραξαν αὐτὴ τὴν πίστη. Ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὸ Θεὸ ἦταν τέτοια, ποὺ κάλυπτε καὶ αὐτὴ τὴ ζωὴ τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἐρμηνεύοντας χωρὶς ἀνάλογης θεματικῆς ἀπὸ τὰ εὐαγγέλια καὶ τὶς ἐπιστολὲς ἀφήνουν νὰ ξεχειλίσει ὅλο αὐτὸ τὸ περιεχόμενο τῆς ἄνευ ὁρίων ἀγάπης πρὸς τὸ Χριστὸ καὶ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ θελήματός Του. Τὶ ἄλλο νὰ ἐννοοῦσε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου «*μνημονεύτεον γὰρ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον*»¹²;

Ἄλλὰ ἐκεῖ ποὺ ἐκφράστηκε μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια ἢ προσωπικὴ τους στάση ζωῆς ἐναντι τῶν ἀντιλήψεων τοῦ «δὲ βαριέσαι» ἢ «τί νὰ κάνεις, δὲν ἀλλάζει ὁ κόσμος» εἶναι στὴν κλασικὴ πλέον φράση ποὺ μᾶς ἄφησε παρακαταθήκη ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης: «*ἀρκεῖ εἰς ἄνθρωπος ζῆλω πεπυρωμένος ὀλόκληρον διορθώσασθαι δῆμον*»¹³.

Ἡ ἔνωση στὴν ὁποία ἔχουμε τὴν τιμὴ νὰ ἀνήκουμε ὡς μέλη, ἔχει πολλὰ νὰ «μαρτυρήσει» περὶ τῆς σημασίας τῆς φράσης αὐτῆς. Ἡ ἱστορία τῆς ἀποτελεῖ ἀδιάψευστη ἐπιβεβαίωση πὺς κοντὰ σὲ κάποιον «ζῆλω πεπυρωμένον» ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα μποροῦν νὰ ἀλλάξουν. Τὸ πικρὸ νὰ μεταβληθεῖ σὲ γλυκύ, καὶ ἡ ἀπελπισία σὲ σωτηρία. Τὸ γεγονός μάλιστα ὅτι πρὶν ἀπὸ δύο μῆνες συμπληρώθηκαν 60 χρόνια ἀπὸ τὴν διακήρυξιν τῆς ΧΕΕ ποὺ σημάδεψε τὸν νεοελληνικὸ πνευματικὸ βίον, ἀποδεικνύει τοῦ λόγου τὸ ἀληθές.

Ἡ γιορτὴ τῶν τριῶν ἱεραρχῶν σήμερα, εἶναι ἡ καλύτερη ἀφορμὴ νὰ ἀκονίσουμε τὰ ὄπλα τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ριχτοῦμε στὴ μάχη. Νὰ ἀρχίσει καὶ τὸ δικό μας πνεῦμα νὰ συστοιχεῖ στὴν ζωὴ τῶν τριῶν ἱεραρχῶν καὶ στὸ μέτρο τοῦ δυνα-

τοῦ νὰ μιμηθοῦμε τὸ παράδειγμά τους. Ἄκόμα καὶ ἓνας ἄνθρωπος πολλὰ μπορεῖ νὰ κάνει.

ΙΩ. ΜΑΡΚΟΤΣΗΣ

Ὑποσημειώσεις:

1. Ὁμ. κα' πρὸς Ρωμαίους, *P. G.*, 60, 605.
2. Στ. Παπαδόπουλος, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τ. Α', σελ. 37, Ἀθήνα 1999.
3. Ἐπιστ. 8, 7.
4. Ἐπιστ. 92, 1.
5. «Τοῦ δὲ μὴ ἦδη παρεῖναι τὰ αἷτια λόγῳ μὲν εἰπεῖν σὺ ῥάδιον, οὐ μόνον ὑπὸ τῆς παρουσίας ἀσθενεῖας ἐξεργασμένῳ, ἀλλ' οὐδὲ σχόντι ποτὲ τοσαύτην τοῦ λόγου δύναμιν ὥστε παντοδαπὴν οὕτω καὶ ποικίλην νόσον ἐναργῶς ἐξαγγεῖλαι. Πλήν ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα μέχρι τοῦ νῦν πυρετοὶ καὶ διάρροια καὶ σπλάγγων ἐπαναστάσεις, ὥσπερ κύματα μὲ ἐπιβαπτιζόντα, ὑπερῶχειν οὐκ ἔα», Ἐπιστ. 162, 1.
6. Βλ. ἀρχμ. Ἰωάννου Ἀλεξίου, Ἀστέρες Πολύφωτοι, ἐκδ. Ζωή, Ἀθήνα, σ. 86.
7. Πρὸς ὁμόζυγον Νεκταρίου παραμυθητικὴ, 6, 1.
8. Βλ. ἀρχμ. Ἰωάννου Ἀλεξίου, ὁ. π., σ. 192.
9. «Πρὸς Θεόδωρον ἐκπεσόντα», παρ. 1.
10. *P. G.*, 61, 30 καὶ 60, 146.
11. Ἡ μετάφραση ἀπὸ ἀρχμ. Ἀλεξίου Ι., ὁ. π., σ. 63 - 64. Ὁ Μ. Φώτιος στὴ «Βιβλιοθήκη» τοῦ (*Codex 271, Bekker, p. 50! b*) διασώζει τὸ κείμενο:
«Ἄλλος αὐτὸν ἔλκει βοηθὸν ἀρπαζόμενος, ἄλλος καλεῖ δικαζόμενος σύνδικον ἄλλος πεινῶν ὑπὲρ τροφῆς ἱκετεύει, γυμνὸς ὑπὲρ ἐνδύματος ἄλλος αὐτὸν ἀποδοῦει ἄλλος πενθὼν εἰς παράκλησιν δεῖται δεσμιῶν ἕτερος ἀπολυθῆναι βοᾷ. Ἐλκει τις αὐτὸν ἄλλος πρὸς νόσων ἐπίσκεψιν ἕξενος αἰτεῖ καταγύγιον ἕτερος παραστάς χρεὸς ὀδύρεται ἄλλος ἐπόπτην καὶ διαλλάκτην τῶν κατ' οἶκον μεταπέμπεται στάσεων. Οὐδὲ δοῦλος πρὸς ἄλλον καταφεύγει, δεσπότην πικρὰν ὀλοφυρόμενος ἀγανάκτησιν. Χῆρα βοᾷ τὸ ἐλεῆσον ἄλλη τὴν ὀρφανίαν ὀδύρεται. Μυρία τῷ πατρὶ καθ' ἑκάστην πρὸς ἑκάστους ὑπὲρ ἐκάστου τροπαί. Ἀρπάζεται τις καὶ συνήγορος ὁ πατὴρ λιμὸς ἐνοχλεῖ, καὶ τροφεὺς ἐκ συνηγόρου γίνεται νοσεῖ τις, καὶ εἰς ἱατρὸν ὁ τροφεὺς μεταβάλλεται πένθει τις περιπέπτωκε, καὶ ὁ νοσοκόμος εὐρίσκειται παραμύθιον ἕξενον ἐπέστη φροντίς, καὶ ξενοδόχος ὁ πάντα γεγονῶς ἀναδεικνυται. Καὶ τὶ χρὴ καθ' ἑκάστον λέγειν, ὅσα χρόνου μέρη τὸν ἐκείνου βίον διεμέτρησεν, ἵνα μὴ τὴν ἀρχιερωσύνην μόνην λέγω, τοσαύτη τοῖς ἀνθρώποις ἔργων σωτηρίων ποικίλια προϊοῦσα, οὐ διέλιπεν».
12. Κατὰ εὐνομιανῶν, 4, 3.
13. *P. G.*, 49, 34 καὶ 63, 609.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΑ ΑΔΙΞΟΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΙΝΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η παιδεία είναι ένα θέμα που βρίσκεται σταθερά στην πρώτη γραμμή της επικαιρότητας. Κανένας δεν αμφισβητεί ότι η παιδεία σήμερα νοσεί. Και αυτό ακριβώς είναι ίσως και η έναργέστερη απόδειξη του προβλήματος, ότι δηλαδή κανένας δεν αρνείται την ύπαρξή του και κανένας δεν αμφισβητεί τις διαστάσεις του.

Το πρόβλημα της παιδείας είναι ένα θέμα πάνω στο οποίο ο καθένας ασφαλώς θα είχε πολλά να πει. Και αν ίσως κάποια από αυτά που θα είχε να πει κανείς είναι γνωστά σε όλους και κοινότυπα, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι έξ αυτού του λόγου και λιγότερο σημαντικά. Ένα θέμα σαν και αυτό, όμως, είναι στην πραγματικότητα πολύ πιο δύσκολο απ' όσο φαίνεται, αληθινός εφιάλτης για όποιον αναλάβει να καταπιασθεί με αυτό. Διότι, εάν μὲν αυτός που θα αναλάβει να γράψει ή να μιλήσει γι' αυτό το θέμα σταθεί σε αυτά για τα οποία είπαμε ότι είναι κοινότυπα μὲν ἀλλὰ σημαντικά, το πιθανώτερο είναι ότι θα κατηγορηθεί ἐπὶ κοινοτυπία, ότι δηλαδή στάθηκε σε πράγματα γνωστά σε όλους· αν, πάλι, ἐπιλέξει να παραλείψει αυτά τα γνωστά σε όλους και να ἐστιάσει την προσοχή του σε άλλα, φοβούμαι ότι και πάλι δὲν θα ἀποφύγει να κατηγορηθεί γι' αυτό ακριβώς: διότι παρέλειψε να σταθεί σε αυτά που ὅλοι περίμεναν να ἀκούσουν. Θεωρῶ λοιπὸν καθήκον μου να τόνισω εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι στόχος μας ἐδῶ δὲν είναι σε καμμία περίπτωση να ἐξαντλήσουμε τὸ θέμα, οὔτε κἀν να διεξέλθουμε τις πιο σημαντικὲς πτυχές του· ἡ φιλοδοξία μας περιορίζεται στο να

θίξουμε κάποια σημεία, ἀκόμη και σκόρπια, τοῦ θέματος και να δοῦμε τις προεκτάσεις τους, ἰδιαίτερα μάλιστα ὅταν πρόκειται για σημεία που ἔχουν σημαντικὲς προεκτάσεις και τὰ ὁποῖα περνοῦν συνήθως ἀπαρατήρητα.

Κατὰ τὸ παρελθὸν σχολικὸ ἔτος, τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας βρέθηκε στο ἐπίκεντρο θελωδῶν συζητήσεων, ξεκινώντας ἀπὸ τις ἀπεργίες τῶν δασκάλων, τις καταλήψεις στὰ σχολεῖα και τὰ γεγονότα τῆς Ἀμαρύνθου, περνώντας στις κινητοποιήσεις στὴν Τριτοβάθμια Ἐκπαίδευση, και καταλήγοντας στους ἔντονους διαξιφισμοὺς και προβληματισμοὺς με ἀφορμὴ τὰ νέα διδακτικὰ ἐγχειρίδια. Αὐτὸ μάλιστα τὸ τελευταῖο θέμα προσέλαβε τέτοιες διαστάσεις, ὥστε θὰ ἔμοιαζε αὐτονόητο μιὰ συζήτηση πάνω στὰ ἀδιέξοδα τοῦ σημερινοῦ σχολείου να ἐστιάσει στὰ νέα διδακτικὰ ἐγχειρίδια και στὰ ὅσα κρύβονται πίσω ἀπὸ αυτά. Ὡστόσο, μιὰ συζήτηση για τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας δὲν ἐπιτρέπεται να περιορίζεται στὰ βιβλία, για τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας δὲν ἐξαντλεῖται σε αυτά· αν τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας ἦταν τὰ βιβλία, τότε δὲν θὰ μιλάγαμε για ἀδιέξοδα· ἡ λύση θὰ ἦταν ἀπλή: Θὰ ἀρκοῦσε να ἀλλάξουμε τὰ βιβλία, για να λυθοῦν αἴφνης ὅλα τὰ προβλήματα. Προφανῶς ὁμως οὐδὲς αμφισβητεῖ πὼς τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας είναι πολὺ πιο περίπλοκο. Και ὅταν τὰ σχολεῖα δὲν είναι ἔτοι ὅπως θὰ ἔπρεπε να είναι, ὅταν οἱ καθηγητὲς δὲν είναι ἔτοι ὅπως θὰ ἔπρεπε να είναι, ὅταν οἱ μαθητὲς δὲν είναι ἔτοι ὅπως θὰ ἔπρεπε να είναι, μοιάζει ἀστοχο

νά περιορίζουμε τὰ προβλήματα τῆς ἐκπαίδευσης στὸ ὅτι τὰ βιβλία δὲν εἶναι ἔτοι ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ἐν τούτοις, ὄχι μόνο λόγῳ ἐπικαιρότητας, ἀλλὰ καὶ λόγῳ σημασίας, τὸ δεύτερο μέρος τοῦ παρόντος ἀρθροῦ θὰ ἀφιερῶθῃ στὰ ἀρκετά, δυστυχῶς, ἐπίμαχα σημεῖα σὲ κάποια ἀπὸ τὰ νέα διδακτικά ἐγχειρίδια καὶ κυρίως σὲ μία ἀναζήτηση τοῦ τί κρύβεται πίσω ἀπὸ αὐτά. Πρὶν ὅμως φθάσουμε ἐκεῖ, ὀφείλουμε νὰ δοῦμε συνολικώτερα τὸ πρόβλημα τῆς ἐκπαίδευσης, ἐστιάζοντας κατὰ σειρὰν τὴν προσοχήν μας στοὺς διδάσκοντες, στοὺς διδασκομένους, καὶ βεβαίως στὸ κρίσιμο ἐρώτημα περὶ τοῦ τί διδάσκεται καὶ τί πρέπει νὰ διδάσκεται στὸ σχολεῖο.

Οἱ διδάσκοντες

Καὶ ὡς ξεκινήσουμε, ἐστιάζοντας κατὰ πρῶτον τὴν προσοχήν μας στοὺς διδάσκοντες. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ποὺ ἐπαμίζονται τὴν ἀγωγή τῶν νέων, ἀναλαμβάνουν ἓνα ἀληθινὸ λειτούργημα, τὸ ὁποῖο ἀπαιτεῖ γνώση, τέχνη καὶ εὐσυνειδησία, ποὺ φθάνει μέχρι τὴν ἀπαίτηση γιὰ ἀυταπάρνηση καὶ θυσία. Καὶ νομίζω ὅτι ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε ἐδῶ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο, ὁ ὁποῖος, σὲ ἄλλο βέβαια πλαίσιο λόγου, ἀναφερόταν στὸ «*ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον ζῶον καὶ ποικιλώτατον*», καὶ ἔλεγε γι' αὐτὸ ὅτι «*τῶ ὄντι γὰρ αὕτη μοι φαίνεται τέχνη τις εἶναι τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν*»¹.

Ἡ καταρράκωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ θρῖσκεται ἀσφαλῶς στὴν καρδιά τοῦ προβλήματος τῆς ἐκπαίδευσης. Δὲν ἀναφερόμαστε ἐδῶ σὲ ἀνεπάρκεια τῶν ἐκπαιδευτικῶν, δὲν ἐννοοῦμε ὅτι δὲν γνωρίζουν ὅσα ἐγνώριζαν οἱ παλαιότεροι, ὅτι δὲν ἐμπνέουν ὅσο ἐνέπνεαν οἱ παλαιότεροι κ.τ.λ. -ὅλα αὐτὰ εἶναι κοινότητες παρατηρήσεις ποὺ δὲν προσφέρουν τίποτε καί, τὸ σημαντικώτερο, ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις δὲν ἀνταποκρίνονται κἂν στὴν πραγματικότητα: ὑπάρχουν, ἀσφαλῶς, σήμερα καὶ καλοὶ καὶ κακοὶ ἐκπαιδευτικοί, ὅπως ἄλλωστε καὶ

παλαιότερα ὑπῆρχαν καὶ καλοὶ καὶ κακοὶ ἐκπαιδευτικοί.

Ἐννοοῦμε ὅμως ἐδῶ κάτι ἀπείρως δραματικώτερο γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς ἐκπαίδευσης. Ἐννοοῦμε τὴν καταρράκωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, ποὺ ἔχει ὡς συνέπεια ὅτι οἱ νέοι δὲν βρίσκουν πιὰ κανένα λόγο νὰ ἀκολουθήσουν αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα: Ἀκόμα καὶ ὁ πλέον ἀτίθασος μαθητῆς, ὅταν ἔλθει εἰς ἑαυτόν, ὁμολογεῖ ἀνοικτὰ ὅτι τὸ τελευταῖο πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐπιθυμοῦσε θὰ ἦταν νὰ βρισκόταν στὴ θέση τῶν καθηγητῶν του· ἔπειτα, κάθε νέος γνωρίζει ὅτι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δὲν εἶναι ἓνα ἐπάγγελμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ πλουτίσει· σὺν νὰ μὴν ἔφθανε αὐτό, οἱ σπουδὲς κάθε ἄλλο παρὰ ἐξασφαλίζουν ἐργασία· τὸ μαρτυροῦν δὲ οἱ στρατιῆς τῶν ἀνέργων καθηγητῶν τέλος, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δὲν ἀπολαμβάνει οὔτε τὸ κύρος ποὺ ἀπολάμβανε κάποτε (πάει ὁ καιρὸς ποὺ ὁ δάσκαλος, μαζί μὲ τὸν δήμαρχο καὶ τὸν ἱερέα, ἦσαν τὰ πιὸ σημαίνοντα πρόσωπα μιᾶς κοινῆς). Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν νὰ σπουδάσει κάποιος νὰ γίνῃ ἐκπαιδευτικός;

Ὅλα αὐτὰ εἶναι βεβαίως λίγο ὡς πολὺ γνωστά, καὶ ἀποτυπώνονται στὴ δραματικὴ μείωση τῶν βάσεων εἰσαγωγῆς στὶς λεγόμενες «καθηγητικὲς» σχολές: Πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, προκειμένου νὰ εἰσαχθεῖ κάποιος σὲ μία φιλολογικὴ σχολή, ἔπρεπε νὰ συγκεντρώσει στὶς γραπτὲς ἐξετάσεις ἓνα μέσο ὄρο βαθμολογίας ποὺ ἀνερχόταν περὶ τοῦ δεκαεννέα· σήμερα ὑπάρχουν φιλολογικὲς σχολές στὶς ὁποῖες μπαίνει κάποιος μὲ μέσο ὄρο ἀκόμη καὶ κάτω ἀπὸ δεκαπέντε.

Σπανίως συνειδητοποιοῦμε τὶς ὀλέθριες συνέπειες ποὺ ἔχουν ὅλα αὐτὰ γιὰ τὸ παρὸν καὶ κυρίως γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἐκπαίδευσης στὴ χώρα μας. Καὶ προκειμένου νὰ συνειδητοποιήσουμε αὐτὲς τὶς ὀλέθριες συνέπειες, ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθοῦμε τὸ ἐξῆς: Ἐάν πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια καλοῦσαμε κάποιον νὰ μιλήσει γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, αὐτὸς θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ: «Δὲν γνωρίζω ποιὰ

εκπαιδευτική πολιτική θα υιοθετηθεί στο μέλλον, δεν γνωρίζω πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα, έχω πολλούς λόγους να είμαι απαισιόδοξος, αλλά μπορώ να κάνω μία τουλάχιστον παρηγόρη σκέψη: ότι αυτοί που θα κληθούν να διδάξουν τα παιδιά μας αύριο είναι οι κατά τεκμήριον άριστοι του σήμερα!». Έ λοιπόν, φοβούμαι ότι σήμερα δεν μπορούμε να κάνουμε πλέον αυτή την παρηγόρη σκέψη πλέον, αυτοί που θα κληθούν να διδάξουν τα παιδιά μας αύριο είναι οι κατά τεκμήριον μέτριοι του σήμερα...

Από αυτή την άποψη, ακόμη και αν συμφωνούσαμε να καθίσουμε γύρω από ένα τραπέζι και να μιλήσουμε για τα διδακτικά έγχειριδια και για την εκπαιδευτική πολιτική που πρέπει να ακολουθήσουμε, ακόμη και αν μετά από αυτή τη συζήτηση έπρόκειτο να φτιάξουμε τα καλύτερα βιβλία και να υιοθετήσουμε την καλύτερη πολιτική, και πάλι, όλη μας η σπουδή θα κινδύνευε να είναι εις μάτην. Διότι τί να τα κάνεις τα καλά βιβλία και τις καλές πολιτικές, όταν πέφτει συνεχώς το επίπεδο αυτών που θα κληθούν να διδάξουν αυτά τα βιβλία και να εφαρμόσουν αυτές τις πολιτικές... Πρώτη λοιπόν μέριμνα όλων όσοι λένε ότι ενδιαφέρονται για την παιδεία θα έπρεπε να είναι να αναβαθμίσουν την εικόνα του εκπαιδευτικού -και προς αυτή την κατεύθυνση χρειάζεται να γίνουν πολλά, και από τις κυβερνήσεις και τα ύπουργεία, και από τους λοιπούς «αρμόδιους φορείς» και θεαίως πρώτα και κύρια από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς.

Οί μαθητές

Αν αφήσουμε τώρα στην άκρη τους εκπαιδευτικούς και περάσουμε στον άλλο πόλο της εκπαίδευσης, στους μαθητές, φθάνουμε πια στο μείζον κεφάλαιο, που δεν μπορεί να το πιάσει κανείς και να μὴν ομολογήσει ανοικτά, ακόμη και με απόγνωση, τα αδιέξοδα της παιδείας σήμερα. Και πρέπει ασφαλώς να τολμήσουμε εδώ να πούμε ανοικτά κάποιες αλήθειες. Λέω ότι πρέπει

να τολμήσουμε να πούμε κάποιες αλήθειες, διότι νιώθω ότι πολύ συχνά με εμάς τους εκπαιδευτικούς συμβαίνει περίπου το εξής: Όταν μιλάμε ή γράφουμε για το σχολείο, συχνά εμφανίζουμε μιὰ σχεδόν εξιδανικευμένη εικόνα της σχολικής τάξης, σαν να φοβόμαστε ότι, αν πούμε την αλήθεια, αυτή θα χρεωθεί σε δική μας αδυναμία και ανεπάρκεια: έτσι, προτιμάμε να μιλάμε σαν να μὴν ὑπῆρχε τὸ παραμικρὸ προβλήμα, ἐπιδιώκοντας ἴσως ὑποσυνείδητα νὰ περάσουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι τὰ ὅποια προβλήματα ἀφοροῦν ἄλλους καὶ ὄχι ἐμᾶς. Ἀλλὰ δὲν εἶναι θεαίως τρόπος αὐτὸς νὰ ἀντιμετωπίζουμε τὰ προβλήματα. Ἀκόμη καὶ ὅσοι ἐκπαιδευτικοὶ δὲν ἀντιμετωπίζουμε τὸ παραμικρὸ πρόβλημα στὴ σχολικὴ τάξη, δὲν βλέπω γιατί πρέπει νὰ ἀποσιωπάμε τὴν τιτάνια προσπάθεια πὺ χρειάζεται νὰ καταβάλλουμε, προκειμένου νὰ ἐπιτύχουμε νὰ μὴν ἀντιμετωπίζουμε τὸ παραμικρὸ πρόβλημα. Καὶ ἐπειδὴ τὰ μόνια προβλήματα πὺ εἶναι καταδικασμένα νὰ μένουν ἅλτα εἶναι αὐτὰ πὺ ἀρνούμαστε νὰ δοῦμε κατάματα, πραγματικὰ ἐπιβάλλεται νὰ πούμε κάποιες αλήθειες, χωρὶς φόβους καὶ ἀναστολές. Καὶ μία ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες αλήθειες εἶναι ὅτι τὰ ἀδιέξοδα τῆς παιδείας εἶναι περισσότερο ἀπὸ ὅπουδήποτε ἄλλου ὄρατὰ στὴν εἰκόνα τῶν σημερινῶν μαθητῶν ὄχι ὅτι τὰ προβλήματα ξεκινοῦν ἀπὸ ἐκεῖ, ἀλλὰ σίγουρα καταλήγουν, ξεσποῦν ἐκεῖ.

Ὅλοι μας ἔχει τύχει νὰ δοῦμε παρές ἀνηλίκων πὺ λίγο ἀπέχουν ἀπὸ συμμορίες ἀλητῶν. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι θέμα ἀρετῆς ἢ κακίας τῶν παιδιῶν ὄχι! Εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα πρόβλημα μιᾶς κοινωνίας ἢ ὅποια ἔχει σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀναγάγει σὲ μόδα τὸ νὰ εἶναι ἕνας νέος «κακὸ παιδί», ὥστε ἀκόμη καὶ οἱ καλύτεροι νέοι νιώθουν τὴν ἀνάγκη νὰ γίνουν λίγο «κακοί», «ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται»². Ἡ σχολικὴ τάξη τοῦ σήμερα δὲν ἔχει καμμία ἀπολύτως σχέση μὲ τὴ σχολικὴ τάξη μερικῶν δεκαετιῶν πρὶν. Καὶ ὅποιος ἀγνοεῖ αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἢ ἐπιλέγει νὰ κλείνει τὰ μάτια του μπροστὰ σὲ

αυτό αδυνατεί να καταλάβει τις πραγματικές διαστάσεις του άδιεξόδου της παιδείας σήμερα. Και έτσι ακούμε κατά καιρούς πράγματα που προδίδουν τελεία έλλειψη κατανόησης για τὰ προβλήματα του σημερινού σχολείου. 'Ακούμε, για παράδειγμα, κάποιους να λένε: «Μια μέση τάξη σήμερα έχει λιγότερους μαθητές από μια μέση τάξη παλιότερα, άρα και τὸ ἔργο του εκπαιδευτικού είναι σήμερα πιὸ εύκολο· διότι πῶς μπορεί οἱ καθηγητές κάποτε να μπορούσαν να ἐλέγχουν σαράντα και περισσότερα παιδιά, και σήμερα να χάνουν τὸν ἔλεγχο με εἰκοσι;». Προφανῶς, σὲ ὅσους διατυπώνουν τέτοιες ἐκτιμήσεις διαφεύγει μία κρίσιμη εἰδοποιὸς διαφορά: ὅτι μπορεί να εἶναι εύκολο να ἐλέγξεις σαράντα και περισσότερα πρόβατα, χωρίς αὐτὸ να σημαίνει ὅτι εἶναι ἐξίσου εύκολο και να τὰ θγάλεις πέρα με εἰκοσι λύκους. 'Αλλά θὰ διερωτᾶσθε ἤδη τί εἶναι ἄραγε αὐτὸ που κάνει κάποια παιδιά σήμερα - ἀκόμη και κατ' ἀρχὴν ἀξιαγάπητα, τὸ καθένα ξεχωριστά, παιδιά- να λειτουργοῦν συχνά μέσα σὲ μία σχολικὴ τάξη σάν... ἀγγέλι λύκων ἀνθρωποφάγων.

Ένας πρῶτος παράγοντας στὸν ὁποῖο πρέπει να στρέψουμε τὴν προσοχή μας εἶναι ἀσφαλῶς ἡ οἰκογένεια. Και δὲν χρειάζεται να σταθοῦμε ἐδῶ σὲ πράγματα λίγο ὡς πολὺ αὐτονόητα, ὅπως για παράδειγμα στὸ πόσο καταλυτικὰ ἐπηρεάζεται ἡ ἐπίδοση ἀλὰ και ἡ συμπεριφορὰ στὸ σχολεῖο ἑνὸς παιδιοῦ που ἀντιμετωπίζει σοβαρὰ ἐνδοοικογενειακὰ προβλήματα στὸ σπίτι - ἀκόμη χειρότερα, ἂν ἔχει πίσω του μιὰ διαλυμένη οἰκογένεια, πρᾶγμα που δυστυχῶς εἶναι ὅλο και πιὸ συχνὸ φαινόμενο στὶς ἡμέρες μας. Οὔτε θεβαίως νομίζω να ὑπάρχει κανένας που ἀμφισβητεῖ ὅτι ἡ οἰκογένεια - ἀκόμη και μιὰ ὑγιῆς οἰκογένεια- εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο να ἐπιτελέσει τὸ ἔργο της ὡς φορέας ἀγωγῆς ὑπὸ τις σημερινὲς συνθήκες ἐξαντλητικῆς ἐργασίας και τῶν δύο γονέων. Τούλάχιστον, στὸ παρελθόν τὸ παιδὶ μπορούσε να ἀπολαμβάνει τὴ διαρκῆ παρουσία τῆς μητέρας. 'Ο 'Αλέξαν-

δρος Δουμᾶς πατὴρ ἔγραφε χαριτολογώντας ὅτι, «ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν μπορεί να θρῆσκεται παντοῦ, γι' αὐτὸ ἔφτιαξε τὴ μητέρα». Σήμερα, ἀντίθετα, ἡ μητέρα αδυνατεῖ να σταθεῖ πραγματικὰ στὸ πλευρὸ του παιδιοῦ της. Στὸ σχολεῖο βλέπουμε καθημερινὰ γονεῖς οἱ ὁποῖοι -και τὸ λέγω αὐτὸ χωρίς τὴν παραμικρὴ δόση ὑπερβολῆς- δὲν γνωρίζουν τὰ παιδιά τους, πέφτουν ἀπὸ τὰ σύννεφα, ὅταν τοὺς ἐπισημαίνουμε πράγματα που εἶναι ὀλοφάνερα, ἐξῶφθαλμα, κραυγαλέα!

Κι ἂν ἴσως τὰ παραπάνω γίνονται εύκολα ἀντιληπτά, ὁμως στὴν ἐκπαίδευση ξεσποῦν και ἄλλα προβλήματα που σχετίζονται με τὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον, τὰ ὁποῖα σπανίως ἀντιλαμβανόμαστε καν ὡς προβλήματα. Θὰ φέρουμε ἕνα και μόνο παράδειγμα: Παλαιότερα ἦταν συνήθες μιὰ οἰκογένεια να ἔχει και πέντε και δέκα παιδιά· σήμερα, ἀντίθετα, γονεῖς με τρία παιδιά ἔχουν φθάσει να διεκδικοῦν με ἀξιώσεις... ἐπίδομα πολυτέκνων. Σπανίως ἀναλογιζόμαστε τις συνέπειες: Ένα παιδὶ που εἶχε μεγαλώσει με πολλὰ ἀδελφια ἐρχόταν στὸ σχολεῖο, ἔχοντας ἤδη μάθει να φέρεται - δὲν μπορούσε στὸ σπίτι του, για παράδειγμα, να θάλει στὴ διαπασῶν τὴ μουσική, ὅποτε τὸ ἐπιθυμοῦσε, διότι ἀπλῶστα γνωρίζε ὅτι ὑπῆρχαν και ἄλλοι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ. Σήμερα, ὅλο και περισσότερο, τὰ παιδιά ἔρχονται στὸ σχολεῖο χωρίς αὐτὴ τὴ στοιχειώδη γνώση, με ἕναν ἀρρωστημένο ἐγκεντριισμό, μερικὲς δὲ φορές και κυριολεκτικὰ κοινωνικὰ ἀπροσάρμοστα. Διότι τί κοινωνικὴ ἀγωγή να ἔχει ἕνα παιδὶ που ἔχει ἀνατραφεῖ σάν δικτατορῆς, που ἀκόμα και οἱ γονεῖς του αδυνατοῦν να σταθοῦν στὸ πλευρὸ του, και τὸ χειρότερο, γυρεύουν να ἀναπληρώσουν αὐτὴ τους τὴν ἀδυναμία με τρόπους που γιγαντῶνουν ἀκόμη περισσότερο τὸν ἐγκεντριισμό του παιδιοῦ τους;

Κάτι ἄλλο που λέγεται συχνὰ για τὰ σημερινὰ παιδιά εἶναι ὅτι «μεγαλώνουν πολὺ γρήγορα». Λέγοντάς το αὐτὸ, πρέπει ἴσως να προλάβουμε μιὰ ἐνσταση: «Καλά»,

θά πείτε, «πρὶν ἀπὸ μερικὲς δεκαετίες, ὅταν τὰ παιδιά ρίχνονταν στὴ βιοπάλη ἀπὸ τὰ δεκαπέντε τους, καταλαβαίνω πολὺ καλὰ τί θὰ σήμαινε νὰ πει κάποιος ὅτι “μεγαλώνουν γρήγορα” - μὰ ἀπὸ ποῦ καὶ ὡς ποῦ μεγαλώνουν γρήγορα σήμερα;». Ἴσως λοιπὸν θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ ἐπαναδιατυπώσουμε αὐτὸ ποῦ ἔχουμε νὰ ποῦμε ἐδῶ. Ἴσως, τελικά, τὸ πρόβλημα μὲ τὰ σημερινὰ παιδιά δὲν εἶναι ὅτι μεγαλώνουν γρήγορα, διότι ἀπλούστατα θὰ μπορούσε κάποιος νὰ μεγαλώνει γρήγορα καὶ νὰ μεγαλώνει σωστά: αὐτὸ θὰ συνέβαινε, ἂν μέγαλωνε, ἀποβάλλοντας τὴν ἀνωριμότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, φυλάσσοντας ὅμως ὅσο καὶ ὅπου μπορούσε τὴν παιδικότητα καὶ τὴν ἀγνότητα του. Τὸ πρόβλημα μὲ τὰ σημερινὰ παιδιά εἶναι ὅτι ἐδῶ συμβαίνει τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο: τὰ παιδιά σήμερα συχνὰ μεγαλώνουν, ἀποβάλλοντας ἀπλῶς τὴν παιδικότητα καὶ τὴν ἀγνότητά τους, φυλάσσοντας ὅμως τὴν ἀνωριμότητα ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, «σὰν νὰ φοβοῦνται μήπως χάσουν τὸ κακὸ», ὅπως γράφει πολὺ ἐκφραστικὰ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης (*ὡσπερ δεδοικότες μὴ τὸ κακὸν ἀπολέσασιν*)³. Δὲν εἶναι καιρὸς νὰ ἀναλύσουμε πόσο ὀλέθριες συνέπειες ἔχει αὐτὸ τὸ «μεγάλωμα», οὔτε τί εἶναι αὐτὸ ποῦ τὸ προκαλεῖ. Ἀλλὰ στὸ σχολεῖο αὐτὸ τὸ ἀνώμαλο «μεγάλωμα» ἔχει μία ἐντελῶς ὀρατὴ συνέπεια, ποῦ εἶναι δύσκολο νὰ παραβλέψει κανεὶς: ὅτι πολὺ νωρὶς, ἤδη ἀπὸ τὶς πρῶτες τάξεις τοῦ Γυμνασίου, τὰ παιδιά νιώθουν πὼς «ἡ ζωὴ εἶναι ἄλλοῦ», πὼς ὅ,τι ἦταν νὰ μάθουν τὸ ἔχουν ἤδη μάθει, πὼς δὲν ὑπάρχει πλέον κανένας λόγος νὰ κάθονται στὰ θρανία.

Καὶ θεβαίως θ' ἀκούσουμε πολλοὺς μαθητὲς νὰ λένε: «Ἄν δὲν κάνουμε τώρα αὐτὰ ποῦ ταιριάζουν στὴν ἡλικία μας, πότε θὰ τὰ κάνουμε;». Καὶ θὰ διερωτᾶσθε ἤδη τί θὰ μπορούσαμε ἐμεῖς νὰ ἀπαντήσουμε σὲ αὐτό. Ἄς ἀφήσουμε, λοιπὸν, τὸ ὅτι πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ποῦ κάποια παιδιά πιστεύουν ὅτι ταιριάζουν στὴν ἡλικία τους, στὴν πραγματικότητα, κάθε ἄλλο παρὰ ταιριάζουν στὴν

ἡλικία τους. Αὐτὸ ποῦ σπανίως συνειδητοποιοῦν πολλὰ παιδιά σήμερα εἶναι ὅτι σχεδὸν ὅλα ὅσα πιστεύουν ὅτι ταιριάζουν στὴν ἡλικία τους μποροῦν νὰ τὰ κάνουν ἐξίσου καλὰ, καὶ ἀκόμα καλύτερα, καὶ σὲ πέντε καὶ σὲ δέκα καὶ σὲ περισσότερα χρόνια, καὶ μόνο ἓνα πράγμα δὲν θὰ ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ τὸ κάνουν ποτὲ ξανά: νὰ ἀφοσιωθοῦν ψυχῇ τε καὶ σώματι στὴν προσπάθεια νὰ οἰκοδομήσουν τὸ μέλλον τους. Θὰ εἶχε ἄδικο λοιπὸν κανεὶς νὰ πει πὼς αὐτό, περισσότερο ἀπὸ ὀτιδήποτε ἄλλο, ταιριάζει στὴν ἡλικία τους;

Κάτι ἄλλο, συναφὲς πρὸς τὰ παραπάνω, ποῦ δὲν μπορούμε νὰ παραβλέψουμε στὸ σημερινὸ σχολεῖο, εἶναι ἡ τεράστια ἀνάγκη ποῦ ἔχουν οἱ μαθητὲς γιὰ ἐκτόνωση. Ἡ κοινωνία μας, μία κοινωνία κατ' ἐξοχὴν καταναλωτικὴ, ἐπιτελεῖ ἐν προκειμένῳ μὲ τὸν πιὸ ἀντιφατικὸ τρόπο: ἀπὸ τὴ μιά γιγαντώνει μέσα στὰ παιδιά τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐκτόνωση καὶ στήνει γύρω τους ἀπειρες Σειρήνες, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ ρίχνει σὲ ἓνα καθημερινὸ πρόγραμμα τόσο πιεστικὸ καὶ ἀδιέξοδο, ὥστε ἡ ἱκανοποίηση αὐτῆς τῆς ἀνάγκης γιὰ ἐκτόνωση καθίσταται πρακτικὰ ἀνέφικτη. Ὑπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, εἶναι καιρὸς νὰ ποῦμε μία ἀκόμη ἀλήθεια: ὅτι ὅλα ὅσα θὰ μπορούσε νὰ πει ἓνας παιδαγωγός, ἀπὸ τὶς γενικὲς ἀρχὲς τῆς Παιδαγωγικῆς μέχρι τὶς συγκεκριμένους ὁδηγίες ποῦ δίδει τὸ Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν ἐπιμέρους μαθημάτων στὸ σχολεῖο, ὅλα αὐτὰ ἔχουν νόημα τότε καὶ μόνο τότε, ἂν οἱ μαθητὲς νιώσουν στὴν ἀρχὴ κιόλας τῆς σχολικῆς χρονιάς ὅτι ἡ διδακτικὴ ὥρα δὲν θὰ ἀποτελεῖ γι' αὐτοὺς ὥρα ὀχλαγωγίας καὶ ἐκτόνωσης διαφορετικὰ, ὅλες οἱ «σοφίες» τῆς Παιδαγωγικῆς μοιάζουν λόγος κενὸς καὶ ἔωλος, ποῦ ἀνήκει στὴ σφαῖρα τῆς θεωρίας, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τῆς οὐτοπίας, χωρὶς νὰ ἔχει καμμία ἀπολύτως σχέση μὲ τὴ σχολικὴ πραγματικότητα.

Ἐπὶ αὐτὸ καὶ κάτι ἀκόμη ποῦ πρέπει νὰ γνωρίζει κανεὶς, προκειμένου νὰ μπορέσει νὰ κατανοήσει τὴ διαφορὰ τοῦ σημερινοῦ

σχολείου από το σχολείο των περασμένων δεκαετιών. Τα σημερινά παιδιά, οι σημερινοί μαθητές, είναι τέκνα ενός διαφορετικού πολιτισμοῦ από τον πολιτισμό μέσα στον οποίο μεγάλωσε ή προηγούμενη γενιά· είναι τέκνα του πολιτισμοῦ τῆς εικόνας, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς τηλεόρασης, εἴτε γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς διαφήμισης, εἴτε γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς ὀθόνης τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστῆ καὶ τοῦ διαδικτύου. Καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε τίποτε τὸ κακὸ σὲ αὐτὸν τὸν πολιτισμὸ τῆς εἰκόνας, ἂν αὐτὸς δὲν συνέβαινε πολὺ συχνὰ νὰ ἀντιστατεύεται ἀπὸ τὴ φύση τοῦ τὸν πολιτισμὸ τοῦ λόγου. Ἡ εἰκόνα μπορεῖ ἴσως, ἂν δὲν προσέξουμε, νὰ παθητικοποιεῖ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ χειραγωγεῖ τὴ σκέψη, κάνει ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, ἀπίερωσ πῶ ὑπολοῦ: φτωχαίνει τὴ γλῶσσα. Καὶ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνο γιὰ τοὺς φιλόλογους. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ὕλικὸ τῆς σκέψης, ἀφοῦ μὲ τὴ γλῶσσα σκεφτόμαστε. Φτωχὴ γλῶσσα σημαίνει μοιραία φτωχὴ σκέψη. Καὶ ἡ περιφνημὴ δήλωση τοῦ σπουδαίου φιλοσόφου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα Λούντβιχ Βίτγκενσταϊν ὅτι «τὰ ὄρια τῆς γλώσσας μου εἶναι τὰ ὄρια τοῦ κόσμου μου»⁴ μοῦ φαίνεται ὅτι περιγράφει παραστατικὰ τὴν ἔνδεια μεγάλης μερίδας τῆς μαθητιώσας νεολαίας τοῦ σήμερα, πὺν βλέπει τὸν κόσμὸ τῆς καὶ τὴν ἰκανότητά τῆς νὰ ἀνταποκρίνεται σὲ τίς ἀπαιτήσεις πὺν τῆς τίθενται νὰ συρρικνώνονται ὅλο καὶ περισσότερο, ἐπειδὴ πρῶτα εἶδε τὴ γλῶσσα τῆς νὰ συρρικνώνεται- καὶ αὐτὸ, πρέπει νὰ τὸ πὺμε, ὄχι μὲ δικὴ τῆς εὐθύνη...

Δὲν πρέπει νὰ μακαρίζουμε τοὺς σημερινοὺς νέους. Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι καθόλου εὐκολὴ γι' αὐτοὺς. Πολλὰ πράγματα πὺν θεωροῦνταν δεδομένα γιὰ τίς προηγούμενες γενιές ἔχουν ἀνατραπεῖ σήμερα, ἢ πάντως διακυβεύονται σοβαρά. Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ καταδικάζουμε κὰν τὴν ἐπιθετικότητα κάποιων νέων ἀπεναντίας, θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν κατανοοῦμε. Θὰ πείτε, ἀπολαμβάνουν μίαν πρωτοφανῆ ἐλευθερία. Ναί, μὰ θὰ ἦταν χρῆσιμο νὰ θυμηθοῦμε ἐδῶ κάτι πὺν γρά-

φει ἕνας διανοητῆς ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ ἄλλα ἔχει πεί καὶ πράγματα πὺν δὲν θὰ μὰς ἐβρισκαν σύμφωνους, ἀλλὰ ἐν προκειμένῳ λέγει κάτι πολὺ εὐστοχὸ καὶ διεισδυτικὸ - ὁ διανοητῆς αὐτὸς εἶναι ὁ Μάριος Πλωρίτης: Ἡ ἐλευθερία πὺν ἀπολαμβάνουν οἱ νέοι, γράφει, μοιάζει μὲ τὴν ἐλευθερία πὺν ἀπολαμβάνουν τὰ ἀδέσποτα σκυλιὰ, πὺν τὰ παραφυλάει ὁ μπόγιας· γι' αὐτὸ καὶ δαγκώνουν.

Τὰ μαθήματα

Μολονότι θὰ μπορούσαμε νὰ πὺμε πολλὰ ἀκόμη γιὰ τοὺς πρωταγωνιστῆς τῆς σχολικῆς πραγματικότητας, τοὺς ἐκπαιδευτικούς καὶ τοὺς μαθητῆς, εἶναι ἴσως χρῆσιμο νὰ περάσουμε στὸ ἄλλο μείζον θέμα, τὸ περιεχόμενο τῶν μαθημάτων, τὸ ἐρώτημα δηλαδὴ περὶ τοῦ τί διδάσκεται καὶ τί πρέπει νὰ διδάσκεται στὸ σχολεῖο.

Σὲ σχέση μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, πρῶτ' ἀπ' ὅλα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοοῦμε ὅτι τὰ βασικὰ ἐρωτήματα εἶναι πανάρχαια καὶ ἀπασχολοῦν παλαιόθεν καὶ ὡς τῶρα κάθε σκεπτόμενο ἄνθρωπο. Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης στὰ *Πολιτικά* του, ἀφοῦ πρῶτα τονίζει ὅτι ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ θεσπίσει νόμους πὺν θὰ διέπουν τὰ τῆς παιδείας (*«νομοθετητέον περὶ παιδείας»*) καὶ ἀφοῦ τάσσεται ὁ ἴδιος ἀνοικτὰ ὑπὲρ τοῦ δημόσιου χαρακτήρα τῆς ἐκπαίδευσης (*«ταύτην»*), γράφει, *«κοινήν ποιητέον»*), φθάνει κατόπιν στὸ μείζον θέμα: *«τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρῆ παιδεύεσθαι»*, δηλαδὴ ποιά θὰ εἶναι ἡ παιδεία καὶ πῶς πρέπει νὰ ἀσκεῖται⁵. Στὴ συνέχεια, ὁ Ἀριστοτέλης συγκεκριμενοποιεῖ περαιτέρω καὶ διατυπώνει μὲ σαφήνεια τὸ κρίσιμο ἐρώτημα: *«πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρῆσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά»*, δηλαδὴ, πρέπει νὰ διδάσκονται αὐτὰ πὺν εἶναι χρῆσιμα γιὰ τὴ ζωὴ, ἢ αὐτὰ πὺν συντείνουν στὴ διάπλαση ἐναρέτου ἦθους, ἢ αὐτὰ πὺν ἀπλῶς προάγουν τὴ γνώση;⁶ Καὶ μολονότι ὁ Ἀριστοτέλης θέτει αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἀφοροῦμενος, ὅπως γράφει, *«ἐκ τῆς ἐμποδῶν παιδείας»*,

από την εκπαιδευτική δηλαδή πραγματικότητα εκείνης της εποχής⁷, δεν χωράει αμφιβολία ότι πρόκειται για ερώτημα που ήχει βασανιστικά επίκαιρο και στην εποχή μας, δυσόμηση χιλιετίες από τότε.

“Αν κάτι έχει αλλάξει στην εποχή μας, αυτό είναι ότι σήμερα κερδίζει όλο και περισσότερο όπαδους ή άποψη ότι το σχολείο πρέπει να περιορίζεται να διδάσκει «τά χρησίμα προς τόν βίον», κατά τη διατύπωση του Άριστοτέλους. «Μᾶς φορτώνουν γνώσεις περιττές, ξεκομμένες από τη σύγχρονη πραγματικότητα», διαμαρτύρονται οι μαθητές. Ἡ ἴδια ἀκριβῶς θέση, ἐξάλλου, με λογώτερο ἔνδυμα, κρύβεται και πίσω από το γνωστό αίτημα για σύνδεση του σχολείου με τη ζωή, για μία εκπαίδευση σύγχρονη, που θα παρακολουθεί τις εξελίξεις του παρόντος και θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής μας. Τό σχολείο, ἀκούμε να λέγεται με ἔμφαση, πρέπει να ἐφοδιάζει τούς μαθητές με τὰ ἐφόδια ἐκεῖνα που θὰ τούς εἶναι αὐριο χρησίμα για τὴ ζωὴ. Ποιὸ τὸ νόημα νὰ διδάσκονται οἱ μαθητὲς πράγματα που δὲν θὰ τούς χρησιμεύουν ποτὲ και πουθενά;

Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ τολμήσουμε νὰ ποῦμε μία ἀκόμη ἀλήθεια: ὅτι ἐνῶ αὐτὰ τὰ λόγια φαντάζουν αὐτονόητα ὀρθὰ και πολὺ θελκτικὰ, σὴν πραγματικότητα συμβαίνει πολὺ συχνὰ νὰ λειτουργοῦν σὰν δούρειος ἵππος, μέσω τοῦ ὁποῖου εισδύουν σὴν ἐκπαίδευση οἱ πιὸ ἐπικίνδυνες και διαλυτικὲς ἀπόψεις. Ὁ καλύτερος καθηγητὴς, σὸ καλύτερο σχολεῖο, με τὸ καλύτερο βιβλίο, ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιτελέσει τὸ ἔργο του, ὅταν σκοπτάφει σὴν ἄρνηση τοῦ μαθητῆ, ἢ ὁποῖα, ἤδη ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ και ὀπωσδήποτε ἀπὸ τὴς τάξεις τοῦ Γυμνασίου, ἀγαπᾶ νὰ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ ἀφοπλιστικὸ εἰρώτημα: «Και τί θὰ μοῦ χρησιμεύουν ἐμένα ὅλα αὐτὰ;» Ἄν ρωτήσετε ὅλα αὐτὰ τὰ παιδιὰ, θὰ σᾶς ἀπαντήσουν: «Ἀξία ἔχει μόνον ὁ,τι θὰ μᾶς χρησιμεύσει σὸ μέλλον, και μόνον αὐτὰ θὰ ἔπρεπε νὰ διδασκόμαστε».

Ἐνα παράδειγμα νομίζω ὅτι θὰ μᾶς δεί-

ξει παραστατικὰ πόσο ἄστοχη εἶναι ἡ λογική που κρύβεται πίσω ἀπὸ αὐτὰ τὰ λόγια: Ἀξία, λένε, ἔχει μόνον ὁ,τι θὰ μᾶς χρησιμεύσει σὸ μέλλον. Πολὺ ὠραῖα, ἄς δεχθοῦμε αὐτὴ τὴν «ἀτράνταχτη» λογική. Και ἄς μὴν τὴν δεχθοῦμε ἀπλῶς θεωρητικὰ: ἄς τὴν ἐφαρμόσουμε κιόλας σὴν πράξη: Ὅλοι μας, φαντάζομαι, ἀκόμη και ἂν σχεδὸν δὲν ἔχουμε ἰδέα για τὸ πὼς κτίζεται ἕνα σπίτι, γνωρίζουμε πάντως ὅτι μετὰ τὴς ἐσκοπῆς ἔρχονται οἱ μετατατῆδες: αὐτοὶ καλοῦπώνουν με τὰ ξύλα τους, ὥστε νὰ μποῦν τὰ σίδερα και νὰ χυθεῖ μέσα στὰ καλοῦπια τὸ τσιμέντο, για νὰ γίνουν ἔτσι οἱ κολῶνες τοῦ σπιτιοῦ και θεβαῖως, ὅταν γίνουν ὅλα αὐτὰ, οἱ μετατατῆδες παίρνουν τὰ ξύλα τους και φεύγουν, για νὰ παραχωρήσουν τὴ θέση τους στὰ ὑπόλοιπα συνεργεῖα. Ἀπὸ κει και πέρα, τὰ ξύλα τῶν μετατατῆδων δὲν χρησιμεύουν σὲ τίποτα - δὲν φαντάζομαι κανένας νὰ φυλάει τὰ ξύλα τῶν μετατατῆδων σὸ σπίτι του... Ἄρα, σύμφωνα με τὴν «ἀτράνταχτη» λογική τοῦ «ἀξία ἔχει μόνον ὁ,τι θὰ μᾶς χρησιμεύσει σὸ μέλλον», τὰ ξύλα τῶν μετατατῆδων εἶναι περιττὰ, ὅταν κτίζουμε ἕνα σπίτι... Διερωτῶμαι ὅμως ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ πει κάτι τέτοιο, χωρίς νὰ ἀπωλέσει κάθε σοβαρότητα...

Τὸ ἴδιο συμβαίνει και σὸ σχολεῖο. Εἶναι ἀνόητος ἐκεῖνος που φρονεῖ ὅτι τοῦ εἶναι περιττὰ τὰ μαθηματικὰ, ἐπειδὴ προτίθεται νὰ ἀκολουθήσει θεωρητικὴ κατεύθυνση, ἐξίσου ὅπως ἀνόητος εἶναι και ἐκεῖνος που φρονεῖ ὅτι τοῦ εἶναι περιττὰ τὰ ἀρχαῖα, ἐπειδὴ προτίθεται νὰ ἀκολουθήσει θετικὴ ἢ τεχνολογικὴ κατεύθυνση. Και δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι σὸ σχολεῖο τὰ πράγματα εἶναι ἀκόμη χειρότερα ἀπ' ὅ,τι σὸ παράδειγμά μας με τὸ κτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ: διότι σὸ σχολεῖο δὲν κτίζουμε σπίτι: σὸ σχολεῖο οἰκοδομοῦμε ἀνθρώπους. Και κάθε προσπάθεια νὰ οἰκοδομήσουμε ἀνθρώπους με ὄλη τὴ σημασία τῆς λέξεως ὑπονομεύεται ἀπὸ τὸ εἰρώτημα: «Και τί θὰ μοῦ χρησιμεύουν ἐμένα ὅλα αὐτὰ;».

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσης, για νὰ θυ-

μηθοῦμε μία πολύ εὔστοχη πλατωνική διάκριση, εἶναι διττός: ἀφ' ἑνὸς μὲν *ἐπὶ τέχνη*, ἀφ' ἑτέρου δὲ *ἐπὶ παιδείᾳ*⁸. Ὁ *ἐπὶ τέχνη* σκοπὸς ἀφορᾷ τὶς ἐπιμέρους τεχνικὲς γνώσεις πού ἀποκομίζει ὁ μαθητὴς, οἱ ὁποῖες πολλὲς φορὲς μπορεῖ νὰ τοῦ εἶναι χρήσιμες καὶ στὸ μέλλον, στὴν ἐπαγγελματικὴ του ἐνασχόληση, γι' αὐτὸ καὶ ὁ μαθητὴς μπορεῖ νὰ τὶς μαθαίνει *«ὡς δημιουργὸς ἐσόμενος»*, γιὰ νὰ ἐξασκήσει δηλαδὴ κάποιον ἐπάγγελμα. Ἀντίθετα, ὁ *ἐπὶ παιδείᾳ* σκοπὸς δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἐκμάθηση τέτοιων εἰδικῶν γνώσεων, ἀλλὰ ἐστιάζει περαιτέρω στὴ συνολικὴ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος καὶ στὴν ἀγωγή τῆς ψυχῆς τοῦ νέου, δηλαδὴ στὴν ἀπόκτηση *παιδείας*. Σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ μαθήματα διακρίνουμε αὐτὸ τὸν διττὸ σκοπὸ. Ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς, γιὰ παράδειγμα, ἔχει ὁποδῆποτε ἕνα *ἐπὶ τέχνη* κομμάτι, αὐτὸ πού ἀφορᾷ τὴν ἀκριβῆ ἐκμάθηση τῶν τόνων καὶ τῶν διαστημάτων ἢ τὴν τέχνη τοῦ παιξίματος ἑνὸς μουσικοῦ ὄργανου ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὅμως, ὅπως τονίζει ὁ Πλάτων, ὁ βαθύτερος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς πρέπει νὰ εἶναι *ἐπὶ παιδείᾳ*: πρέπει δηλαδὴ νὰ ἐπιδιώκεται νὰ ἀποκτήσει ὁ ἄνθρωπος μέσα ἀπὸ τὴ μουσικὴ τὴν αἴσθηση τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ρυθμοῦ, *«γιατὶ ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀνάγκη τὸν ρυθμὸ καὶ τὴν ἁρμονία»* (*«πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται»*)⁹. Καὶ εἶναι ἀληθινὰ ἐγκληματικὸ νὰ υἱοθετήσουμε μία τόσο μυωπικὴ λογικὴ, ὥστε νὰ βλέπουμε ὡς χρήσιμο μόνο τὸ *ἐπὶ τέχνη* κομμάτι τῆς ἐκπαίδευσης, καὶ νὰ παραβλέπουμε ἐντελῶς ἢ καὶ νὰ ἀποδοκιμάζουμε ὡς ἄχρηστο καὶ περιττὸ τὸ *ἐπὶ παιδείᾳ* κομμάτι τῆς.

Εἰκόνα τῆς κοινωνίας...

Τὸ σχολεῖο, ὅπως συνηθίζουμε νὰ λέμε, εἶναι εἰκόνα τῆς κοινωνίας. Ὅμοια λοιπὸν καὶ τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἀδιέξοδα τοῦ σημερινοῦ σχολείου εἶναι προέκταση καὶ εἰκόνα τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀδιεξό-

δων τῆς κοινωνίας μας. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τόσο εὐκολο γιὰ μερικοὺς ἀπὸ ἐμᾶς νὰ καταδικάζουμε τοὺς νέους ὅτι ἔχουν πάρεϊ λάθος δρόμο. Οἱ νέοι δὲν ἔχουν πάρεϊ λάθος δρόμο, ὄχι ἀπλῶς - καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ τραγικὸ- βαδίζουν μπροστὰ ἀπὸ ἐμᾶς στὸν δρόμο πού ἐμεῖς τοὺς δείξαμε νὰ βαδίζουν. Ὅταν *ἐμεῖς* στὴν πράξη βάζουμε πάνω ἀπ' ὅλα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ καὶ τὰ χρήματα, ὅταν *ἐμεῖς* τιμᾶμε στοὺς ἄλλους ὄχι τὴν ἀρετὴ, ἀλλὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐπιφάνεια, ὅταν *ἐμεῖς* μὲ τὰ λόγια μὲν ἐξαίρουμε τὰ ὑψηλά, ἀλλὰ ἀσχολοῦμαστε ὀλημερίς μὲ τὰ χαμηλά, ὅταν *ἐμεῖς*, στὴν καλύτερη περίπτωση, στὴ θεωρία μὲν ὑμνοῦμε τὴν παράδοση καὶ τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀξίες τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ στὴν πράξη ἀποκοπτόμαστε ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ αὐτές, ὅταν λοιπὸν ἐμεῖς ἐνεργοῦμε ἔτσι, θὰ ἦταν παράλογο νὰ ἔχουμε ἀπὸ τοὺς νέους τὴν ἀπαίτηση νὰ βαδίζουν ἄλλο δρόμο. Ἀπλῶς, ἀφοῦ πρῶτα τοὺς διδάξαμε ἐμεῖς, τώρα μᾶς διδάσκουν αὐτοί, δείχνοντάς μας πού ὀδηγεῖ ὁ δρόμος πού ἐν τῇ ἀφελείᾳ μας ἐπιλέξαμε νὰ βαδίσουμε.

(*Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο τεῦχος*)

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν* (Λόγος Β'), ed. J. - P. Migne, P. G., 35, 425.12 - 15.
2. *Ἰω.*, ιβ' 42.
3. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξήγησις τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων*, Λόγος Β', ed. H. Langerbeck, *Gregorii Nysseni Opera*, vol. 6, 58.19 - 20.
4. Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico - Philosophicus*, 5.6: "The limits of my language mean the limits of my world".
5. Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1337a 33 - 35: «Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν τις δ' εἶσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν».
6. Ἀριστοτέλους, δ. π., 1337a 36 - 42.
7. Ἀριστοτέλους, δ. π., 1337a 36 - 40.
8. Πλάτωνος, *Πρωταγόρας*, 312b 2 - 4.
9. Πλάτωνος, δ. π., 325b 5 - 6.

ΝΕΟΙ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟ

Ἡ ἀφιέρωση στὴ νέα γενεὰ τοῦ τεύχους Νοεμβρίου 2007 τῶν «ΑΚΤΙΝΩΝ» μοῦ δίνει τὸ ἐρέθισμα νὰ καταθέσω γνώσεις καὶ παρατηρήσεις πού ἢ πολυετῆς ἐνασχόλησή μου μὲ τὸ θέατρο καὶ ἢ συμμετοχή μου (παρakoλούθηση παραστάσεων, ὁμιλιῶν, συνεδρίων, συμποσιῶν καὶ σεμιναρίων, μελέτες, δημοσιεύσεις καὶ ραδιοφωνικὴ ἐκπομπή) στὴ θεατρικὴ ζωὴ τῆς πατρίδας μας μοῦ ἔχουν προσπορίσει.

Ἡ θεατρικὴ ζωὴ εἶναι πολύπλευρη. Ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὴν δραματολογικὴ δημιουργία μέχρι τὴν ἔρευνα. Στὴν ἐργασία αὐτὴ ἐξετάζουμε τὴν σχέση τῶν νέων ἀνθρώπων μὲ τὸ θέατρο στὴ χώρα μας.

Ἡ χορεία τῶν γνωστῶν Ἑλλήνων θεατρικῶν συγγραφέων πού ἔλαμψαν στὸ θεατρικὸ στερέωμα κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ἔχει τοὺς διαδόχους τῆς. Ἀναδύονται νέοι θεατρικοὶ συγγραφεῖς πού δοκιμάζουν τὴν δημιουργία τους «στὸ σαλόνι», κωμωδίες, σοβαρὰ ἔργα καὶ δράματα. Προβλήματα κοινωνικά, πολιτικά, οἰκογενειακά, ψυχολογικά, ὑπαρξιακά, ἢ παρουσία τῶν μεταναστῶν κ. ἄ. τροφοδοτοῦν τὴν θεματογραφία τους. Τὸ θέμα «ἀνεργος» δὲν ἔχει ἀκόμη βρεῖ τὴν θέση του σὲ σύγχρονο ἑλληνικὸ ἔργο, ἀπ' ὅσο γνωρίζω. Ἡ γραφὴ συνήθως «μοντέρνα». Δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ μεγάλο ἀριθμὸ. Γιὰ τὴν ἀξία τους ὁ χρόνος θὰ δείξει. Στὸ καμῖνι του θὰ δοκιμασοῦν. «Αὐτὸς εἶναι ὁ τιμητής», ὅπως γράφει καὶ ἡ Ἰωάννα Τατούλη στὸ ἀφιερωμένο στὴ νέα γενεὰ τεύχος τῶν «ΑΚΤΙΝΩΝ» (σελ. 295). Οἱ συγγραφεῖς θεατρικῶν ἔργων γιὰ παιδιὰ ἐπιδιώκουν νὰ μεταδώσουν ἀξίες καὶ ἀρχές στὶς ὁποῖες στοχεύει ἡ σωστὴ παιδεία καὶ ἡ πλειονότητα τῶν γονέων ἐπιθυμεῖ: ἐργατικότητα, ἐντιμότητα, ἢ ἀξία τῆς φιλίας, φι-

λομάθεια κ. ἄ. Ἡ οἰκολογικὴ εὐαισθησία κατέχει ἀξιοσημείωτη θέση.

Παραπλήσια ἔκφραση πρὸς τὴν συγγραφὴ ἀποτελεῖ ἡ διασκευὴ λογοτεχνικῶν κειμένων. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ παρουσιάζεται πιὸ ἐντονο στὸν χῶρο τοῦ θεάτρου, γιὰ παιδιὰ ὅπου ἐπισημαίνουμε καὶ διασκευεῖς κλασσικῶν θεατρικῶν ἔργων. Οἱ συγγραφεῖς θεατρικῶν ἔργων γιὰ παιδιὰ ἐμπνέονται ἐπιπλέον ἀπὸ παραμῦθια καὶ τὴν μυθολογία. Μιὰ ἄλλη παραπλήσια δραστηριότητα εἶναι ἡ μετάφραση θεατρικῶν ἔργων.

Τὸ ἀνέβασμα ἐνὸς θεατρικοῦ ἔργου ἀπαιτεῖ τὴν συνεργασία πολλῶν συντελεστῶν, πρωτίστως ἠθοποιῶν. Ἐχουμε πληθὸς νέων ἠθοποιῶν. Δὲν εἶναι λίγοι ἀπὸ αὐτοὺς, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, προικισμένοι μὲ ταλέντο, πού δίνουν πολλὰ ὑποσχέσεις νὰ δοξάσουν τὸ ἑλληνικὸ θέατρο. Ἄν προσέξουν καὶ τὸ θέμα τῆς γενικώτερης μορφώσεως καὶ καλλιέργειας πού ἔχαρακτήριζε τὰ «ιερά τέρατα» τῆς λαμπρῆς ἐποχῆς τοῦ θεάτρου μας, θὰ εἶναι ἀξιοὶ συνεχιστὲς τους.

Νέους καὶ τῶν δύο φύλων προσελκύουν ἐπίσης ἡ σκηνοθεσία -ὁ ἀριθμὸς μεγαλύτερος στὶς θεατρικὲς παραστάσεις γιὰ παιδιὰ- ἢ σκηνογραφία, ἢ χορογραφία, ἢ ἐνδυματολογία, ἢ μουσικὴ, οἱ φωτισμοὶ καὶ ἡ συγγραφὴ στίχων γιὰ τραγούδια. Νέες καὶ νέοι ταλαντοῦχοι μπαίνουν καὶ στὸ λυρικὸ θέατρο (ὄπερα, ὄπερέτα) γιὰ νὰ πάρουν τὴν σκυτάλη ἀπὸ τοὺς καταξιωμένους καλλιτέχνες τοῦ χώρου, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔχουν διακριθεῖ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ.

Στὸ θέατρο σκιῶν, οἱ γνωστοὶ Καραγκιοζοπαῖχτες, δὲν μποροῦν νὰ παραπονεθοῦν ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχουν διάδοχοί τους. Στὴ νέα δραστηριότητα πού λέγεται «θεατρικὸ παιχνίδι» φυσικὸ εἶναι οἱ περισσότε-

ροι έμψυχωτές νά είναι νέοι στην ήλικία ήθοποιοί.

Στή χώρα τοῦ πιό θεατρικοῦ λαοῦ τοῦ κόσμου, πού είναι ὁ έλληνικός, δέν έχουμε μόνο πληθώρα θεατρικῶν αἰθουσῶν, θεατρικῶν σχημάτων καί θεατρικῶν παραστάσεων. Έχουμε καί πληθώρα δραματικῶν σχολῶν ἀπό τις ὁποῖες ἀποφοιτοῦν, κάθε χρόνο, πάρα πολλοί ήθοποιοί. Ὁ χῶρος δοκιμάζεται ἀπό μεγάλη ἀνεργία, πού δέν πλήττει μόνον τοὺς νέους ήθοποιούς, ἀλλά καί παλαιότερους καί γνωστούς. Κάποιοι ἀπό τοὺς νέους βρίσκουν ἐργασία σέ ἄλλους χώρους, κάποιοι βρίσκουν ἐπαγγελματική διέξοδο σέ τηλεοπτικές σειρές, στὸν κινηματογράφο. Ὅλοι αὐτοί οἱ νέοι πού μπαίνουν στίς δραματικές σχολές ἔχουν ταλέντο γιά νά σταδιοδρομήσουν ὡς ήθοποιοί; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἡ ἐπιτυχία κάποιων (οἰκονομική, ἐπαγγελματική - καλλιτεχνική) ἀποτελεῖ ἔλξη πού παραβλέπει δυσκολίες καί κινδύνους (ἀνεργία, παγίδες ήθικῆς φύσεως). Μήπως ἡ ἔλλειψη σωστοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ καί τὸ φάσμα τῆς ἀνεργίας, γενικῶς, εὐθύνονται γιά τὸ φαινόμενο τῆς μεγάλης προσελεύσεως νέων στίς δραματικές σχολές;

Θέατρο χωρίς θεατές δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ. Οἱ νέοι ἄνθρωποι παρακολουθοῦν θεατρικές παραστάσεις; Ἀπ' ὅσο γνωρίζουμε δέν ἔχει διεξαχθεῖ καμία σχετική ἔρευνα. Ὅσα ἀκολουθοῦν είναι προῖον προσωπικῆς ἐμπειρίας. Μαθητὲς λυκείων παρακολουθοῦν μὲ τὸ σχολεῖο τους παραστάσεις τραγωδιῶν πού διδάσκονται στὸ σχολεῖο καί ἄλλες εἰδικῶς ἐνδιαφέροντος, πού ἔχουν ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, ὅπως τῶν ἔργων «Ρήγας Φεραῖος», «Ὁ Αἰβάλιώτης Φώτης Κόντογλου» καί «Γονεῖς καί παιδιά». Σέ παραστάσεις ἄλλων ἔργων ὑπάρχει προσέλευση νέων καί τῶν δύο φύλων, πού ποικίλει ἀνάλογα μὲ τὰ θέματα πού θίγει τὸ ἔργο, τοὺς ἐρμηνευτές, τὸν σκηνοθέτη. Μεγάλη προσέλευση νέων παρατηρεῖται στὸ Ἡρώδειο καί στήν Ἐπίδαυρο. Στὰ περισσότερα διασκεδαστικά ἢ προσέ-

λευση τῶν νέων, ὅπως καί τῶν μεγαλύτερων, είναι μεγαλύτερη. Στὸ θέατρο δέν εἶναι ἄγνωστο τὸ φαινόμενο νά ἐπιδιώκεται ἡ μεγιστοποίηση τῶν εἰσπράξεων μὲ ἐλαχιστοποίηση τῆς εὐπρέπειας στὸ λόγο, στήν ἀμφίση, στήν κίνηση. Ἡ ἔλλειψη σωστῆς θεατρικῆς παιδείας καί ἡ τηλεόραση εὐθύνονται γιά τὸ γεγονός, ὅτι γιά πολλοὺς τὸ θέατρο δέν εἶναι ψυχαγωγία, ἀλλὰ διασκέδαση.

Μὲ ἀδικαιολόγητα μεγάλη καθυστέρηση ἰδρύθηκαν καί στή χώρα μας, μετὰ καί ἀπὸ χώρες τοῦ τρίτου κόσμου, τμήματα Θεατρικῶν Σπουδῶν στὰ Ἑλληνικά Πανεπιστήμια. Λειτουργοῦν τώρα στὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης, Πατρῶν, Κρήτης καί Πελοποννήσου (Ναύπλιον), πού προσελκύουν νέες καί νέους γιά θεατρολογικὲς σπουδές.

Αὐτοὶ πού φοιτοῦν σέ θεατρολογικά σεμινάρια εἶναι στήν συντριπτική πλειονότητα νέοι. Μεγάλοι συμμετοχῆ νέων παρατηροῦμε καί σέ διαλέξεις, ἡμερίδες καί συνέδρια θεατρολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Στὰ θεατρολογικά συνέδρια καί συμπόσια δέν μιλοῦν μόνον πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι, ἀλλὰ καί νέοι μελετητές καί ἐρευνητές κά- νουν ἀξιόλογες εἰσηγήσεις.

Ἐκτὸς ἀπὸ ἔφημερίδες, ὅπου δημοσιεύονται κριτικές νέων κριτικῶν θεάτρου, εἰδικὰ θεατρολογικά περιοδικὰ φιλοξενοῦν ἄρθρα καί μελέτες θεατρολογικοῦ περιεχομένου νέων ἀνθρώπων.

Σὲ ὅλους τοὺς προαναφερόμενους χώρους καί τομεῖς ὁ ἀναγνώστης δέν πρέπει νά φανταστεῖ προσέλευση καί συμμετοχῆ νέων τῆς ἀριθμητικῆς τάξεως ποδοσφαιρικῶν συναντήσεων.

Γιά τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες τὸ θέατρο ἦταν παιδεία. Ἀπὸ ἐμᾶς, ἄτομα, κοινωνία, πολιτεία καί συντελεστὲς τοῦν θεάτρου -εἶναι μεγάλη ἡ εὐθύνη τους- ἐξαρτᾶται νά τὸ διατηροῦμε μὲ ὑπευθυνότητα σὲ αὐτὸν τὸν ψυχαγωγικὸ ρόλο.

ΝΙΚΟΣ ΤΣΙΡΩΝΗΣ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΕΥΧΕΣ

Νὰ εὐκνηθοῦμε γιὰ τὸν Καινούργιο Χρόνο; Πάντα οἱ εὐχὲς εἶναι εὐπρόσδεκτες, ἰδιαίτερα αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Καὶ πρὸ παντός, τοὺς δύσκολους αὐτοὺς καιροὺς ποῦ ὁ κόσμος ἀπειλεῖται ἀπὸ ἀναρίθμητους κινδύνους: φυσικὲς καταστροφές, τὴν μάλιστα τοῦ 'Εϊτζ (μίλησαν πολὺ γι' αὐτήν, τὸν περασμένο μῆνα τὰ ΜΜΕ), τὰ ναρκωτικὰ καὶ πλῆθος κοινωνικῶν προβλημάτων ποῦ ὄλο καὶ χειροτερεύουν. Τὶς πνευματικὲς ἀξίες καὶ τὴν ἐπιδίωξι τῆς ἀρετῆς, ἔχει ἀντικαταστήσει τὸ κυνήγι τοῦ χρήματος μὲ κάθε τρόπο καὶ τῆς ἡδονῆς.

Νὰ εὐκνηθοῦμε λοιπόν. Ἄλλὰ τί νὰ εὐκνηθοῦμε; Ἡ ἄρνησις ἔχει γίνεи πάλι τῆς μόδας. Συνεπῶς, ἂν ποῦμε χριστιανικὲς εὐχὲς, θὰ εἴμαστε ντεμοντέ. Ἄν ποῦμε εὐχὲς γενικὲς καὶ ἀόριστες, θὰ εἶναι κοινοτοπία. Νὰ μὴν ποῦμε τίποτε, θὰ εἴμαστε ἐκτὸς κλίματος.

Ἄλλὰ ἡ Πρωτοχρονιὰ συμπίπτει μὲ τὴν ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Στὴν Θεία Λειτουργία, λοιπόν, ποῦ φέρει τὸ ὄνομά του, ὑπάρχει μία εὐχή. Καὶ ἡ εὐχή αὐτὴ λέει: «Ρῦσαι, Κύριε, τὴν πόλιν ταύτην καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν, ἀπὸ λιμοῦ, λοιμοῦ, σεισμοῦ, καταποντισμοῦ, πυρός, μαχαίρας, ἐπιδρομῆς ἀλλοφύλων καὶ ἐμφυλίου πολέμου». Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὅταν ἔγραφε τὴν εὐχή αὐτὴ ὁ Μέγας Βασίλειος, εἶχε ὑπ' ὄψιν του καὶ τὴν δική μας κοινωνία, τὴν σημερινή. Ἀπόδειξις ὅχι μόνον ἡ ἀντιστοιχία τῶν εὐχῶν αὐτῶν πρὸς τὰ ἐν ταῖς ἡμέραις μας συμβαίνοντα, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς παγκοσμιότητος (πᾶσαν πόλιν

καὶ χώραν) χίλια ἑφτακόσια περίπου χρόνια πρὶν ἢ Ἐνωμέν(;) Εὐρώπη μιλῆση γιὰ παγκοσμιοποίηση.

Βέβαια, ἡ εὐχή αὐτὴ εἶναι εὐχή ἀγάπης, γιὰ τὴν ὁποία ὄλοι θὰ συμφωνοῦν. Εἶναι ὅμως (προλαβαίνω τὴν ἀντίρρησί σας) καὶ εὐχή χριστιανική. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι μείσον, εἶναι σύν. Ἀπὸ τὴν μακρινὴ ἐκείνη ἐποχὴ, οἱ εὐχὲς τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης εἶναι χριστιανικὲς εὐχὲς, ἀφοῦ τὸ πνεῦμα τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι ἡ ἀγάπη, σὲ βαθμὸ ποῦ νὰ διατυπώνεται ἡ ἐξίσωσις «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν».

Καὶ ἡ ἄρνησις; Ἡ ἄρνησις ὡς ξεμπερδέψει μὲ τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὶς ἀυθαιρέσεις της. Δὲν θὰ εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποῦ θὰ ἀντιμετωπίση δυσκολίες. Στὸ κάτω - κάτω τῆς γραφῆς, δὲν εἶναι τὸ στόμα τῆς ἀληθείας, γιὰ νὰ τὴν παίρνομε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν. Ἐξ ἄλλου καὶ ἐὰν μεταξὺ τῶν ἀρνητῶν ἦταν καὶ κάποιοι ἐπιστήμονες, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες, πολὺ μεγαλύτεροι, θεμελιωταὶ τῶν ἐπιστημῶν, ποῦ ὄχι μόνον δὲν συμμερίστηκαν τὶς ἀπόψεις της, ἀλλὰ τὶς ἀναίρεσαν. Καὶ αὐτοὶ ἦταν πολὺ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀρνητῆς, ποῦ ἔκαναν πολὺ θόρυβο γιὰ τὸ τίποτα, διαφημίζοντας ἀπλῶς τὶς ἰδέες τους.

Ἄς εὐκνηθοῦμε, λοιπόν, γιὰ τὴν Καινούργια Χρονιά, νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς κάθε καλὸ στὸν κόσμο. Καὶ νὰ τὸν διαφυλάξῃ ἀπὸ κάθε κακὸ. Καὶ ὄχι μόνο νὰ εὐκνηθοῦμε κάθε καλὸ. Ἄλλὰ καὶ νὰ συμβάλλομε σ' αὐτό.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ Χ.Ε.Ε.

24 Νοεμβρίου 1937: Ήμερομηνία ἐγκρίσεως ἀπὸ τὸ Πρωτοδικεῖο Ἀθηνῶν τοῦ καταστατικοῦ τοῦ νεοῖδρυομένου Σωματείου μετὴν ἐπωνυμία: Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων.

24 - 25 Νοεμβρίου 2007: Ἐορταστικὴ ἐκδήλωση γιὰ τὴν ἐπέτειο τῶν 70 χρόνων ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς.

Ἡ διοργανωθεῖσα γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν διημερίδα, εἶχε ὡς γενικὸ θέμα: «Μία πορεία 70 χρόνων μετὰ Χριστιανικὴ παρουσία στὴν ἐπιστῆμη καὶ τὴν κοινωνία».

Μετὰ τὴν προσφώνηση τοῦ προέδρου τῆς Χ.Ε.Ε. Δρος κ. Μιχάλη Μηλίγκου, ἀκολούθησε ἡ κήρυξη τῆς ἐνάρεξης τῆς Διημερίδας ἀπὸ τὸν Ὁμότιμο Καθηγητὴ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ σειρά ἑτῶν πρόεδρον τῆς Χ.Ε.Ε. κ. Γεώργιον Δαῖκον.

Χαιρετισμὸν πρὸς τὰ παριστάμενα μέλη τῆς Χ.Ε.Ε. ἀπήρθυσαν ἐκ μέρους τῆς Ἀδελφότητας Θεολόγων ΖΩΗ ὁ ἀξιολάβειος ἀρχιμανδρίτης π. Ἡλίας Μαστρογιαννόπουλος, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Χ.Ε.Ε. Πειραιῶς, Θεσσαλονίκης καὶ Κύπρου.

Στὴν συνέχεια, κατὰ τὴν πρώτη συνεδρία, ὠμίλησεν ὁ κ. Γεώργιος Παπαδημητρίου μετὰ θέμα: «Ἐνθυμήματα ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Χ.Ε.Ε.» Ὁ ὁμιλητὴς ἀναφέρθηκε στὴν προϊστορία τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, στὰ πρωταγωνιστικὰ πρόσωπα καὶ στὶς ἀποφασιστικὲς πρωτοβουλίες των γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ μακαριστοῦ π. Σεραφεῖμ Παπακώστα καὶ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη. Οἱ ἐπόμενοι ὁμιλητὲς ἀναφέρθηκαν σὲ συγκεκριμένα ἀντικείμενα εὐρύτερου ἐπιστημονικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος στὰ ὁποῖα μέλη τῆς Χ.Ε.Ε. ἔδωσαν τὴν σφραγίδα τῆς χριστιανικῆς παρουσίας στὴν ἑλληνι-

κὴ κοινωνία.

Συγκεκριμένα ὠμίλησαν: α) Δρ. Μιχάλης Μηλίγκος μετὰ θέμα: «Ἡ ἱατρικὴ τοῦ προσώπου καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ ἱατροῦ» μετὰ ἀναφορὰ στὸ ἔργο τοῦ ἑλβετοῦ ἱατροῦ *P. Tournier* καὶ τοῦ δικοῦ μας Δ. Χαροκόπου.

β) Ἡ Κα Ἀφροδίτη Ραγιά μετὰ θέμα: «Νοσηλευτικὴ καὶ Ἱεραποστολὴ - Ἐξέλιξη καὶ προοπτικὲς» μετὰ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὸ ἔργο τῶν Χριστιανῶν ἀδελφῶν νοσηλευτριῶν τῆς ἀδελφότητος «Εὐνίκη».

γ) Ὁ κ. Χριστόφορος Διακόπουλος μετὰ θέμα: «Οἰκονομικὴ ἐξέλιξη καὶ δραστηριότης. Κοινωνικὴ γαλήνη. Οἰκονομικὴ εὐεξία». Μετὰ ἀπὸ μια γενικὴ ἐνημέρωση τοῦ ἀκροατηρίου ἐπὶ γενικῶν θεμάτων τῆς διεθνούς καὶ ἑλληνικῆς οἰκονομίας ὁ κ. Χ. Δ. ἀναφέρθηκε καὶ στὶς θέσεις τῆς Χ.Ε.Ε. ἔναντι τῶν μεγάλων οἰκονομικῶν προβλημάτων τῶν καιρῶν μας, ὅπως αὐτὲς διευτυπώθηκαν κυρίως στὴν ἀρθρογραφία τῶν «Ἀκτίνων» μετὰ συντάκτη τὸν Ἀλέξανδρον Τσιριντάνη.

δ) Ὁ κ. Γεώργιος Σταθῆς μέλος τοῦ Δ. Σ. τῆς Ἐνώσεώς μας ὠμίλησε γιὰ τὶς ἐξελίξεις στὴν γεωργία στὴν Ἑλλάδα τα τελευταῖα 70 χρόνια καὶ τὴν συμβολὴ τῶν χριστιανῶν γεωπόνων, μελῶν τῆς Χ.Ε.Ε., στὸ ἔργο τῶν ἀγροτικῶν καλλιεργειῶν.

ε) Γιὰ τὶς τεχνολογίες *T.V.* καὶ διαδικτύου ὡς διαμορφώτριες τῶν σύγχρονων κοινωνικῶν ἀντιλήψεων ὠμίλησε ὁ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Δ. Σ. τῆς Χ.Ε.Ε. κ. Εὐθύμιος Παπαγεωργίου.

Τέλος τὴν Κυριακὴ 25 Νοεμβρίου μετὰ τὴν Θεία Λειτουργία ἀκολούθησε ἡ τρίτη συνεδρία μετὰ θέματα: «Κριτικὴ θεώρηση τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς κοινωνίας» μετὰ εἰσηγητὴν τὸν ὁμότιμο καθηγητὴ τῆς Φιλοσοφίας κ. Γεώργιον Μποζώνη. Τὴν εἰσήγηση τοῦ κ. Γ. Μποζώνη ὁ ὁποῖος ἐκάλυετο νὰ παραστῆ λόγῳ ἀσθενείας, ἀνέγνωσε ὁ καθηγητὴς κ. Χρ. Γιαμβριάς.

στ) Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Λουκᾶς Χριστο-

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΕΞΑΡΤΗΣΗ

«Θὰ εἶχαμε τὴν καλύτερη ὁμάδα ἐὰν πηγαίναμε σὲ κάθε σπίτι καὶ πετάγαμε στὰ σκουπίδια κάθε Πλεϊστέϊσιον, Ἐξ Μπὸξ καὶ τὰ ἄλλα παιχνίδια κομπιούτερ τῶν παιδιῶν» δήλωσε στοὺς Βρετανοὺς δημοσιογράφους ὁ διεθνὴς τερματοφύλακας τῆς Γουέστ Χάμ καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀγγλίας Ρόμπερτ Γκρίν, ἀναζητώντας τὴν αἰτία τῆς ἀποτυχίας τῆς Ἐθνικῆς ὁμάδας τοῦ νὰ προκριθεῖ στὰ τελικὰ τοῦ Euro 2008.

φόρου ἀνέπτυξε ἓνα σύγχρονο ἐπιστημονικὸ θέμα μὲ τὸν τίτλο: «Ἀπὸ τὰ μόρια στὸν ἄνθρωπο», ὅπου μὲ ἀφετηρία τὶς τελευταῖες ἐξελίξεις στὸν τομέα τῆς μοριακῆς βιολογίας γιὰ τὴν δομὴ τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου ὁ ὁμιλητὴς κατέληξε στὸ συμπέρασμα: «ὅτι εἶναι μὲν χρήσιμες οἱ πληροφορίες τὶς ὁποῖες δίδουν οἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμες ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀλλὰ δὲν ἐξαντλοῦν καὶ δὲν ἐρμηνεύουν στὸ σύνολο τὸ φαινόμενο τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος διακρίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερυλικὸ στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο ὀλοκληρῶνει τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο.

ξ) Τέλος ἡ ὅλη αὐτὴ ὠραία ἐορταστικὴ ἐκδήλωση ἐκλείσει μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γεωργίου Κοντόπουλου μὲ τὶς προσωπικὲς του ἀναμνήσεις καὶ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ στὸ ἔργο τῆς Χ.Ε.Ε. κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες.

Ἐκφράζουμε τὶς εὐχαριστίες μας στὸν Κύριον Ἰησοῦ Χριστὸν μὲ τὶς εὐλογίες καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ὁποίου ἐπορεύθη ἡ Χ.Ε.Ε. στὰ ἑβδομηντα αὐτὰ χρόνια, εὐχόμενοι συνάμα γιὰ ἓνα προσεχὲς δημιουργικὸ ἔργο καὶ στὸ μέλλον.

ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΟΙ ΑΠΟΗΧΟΙ

Ἐν ὄψει τῶν ἐορτῶν τοῦ δωδεκαμήρου οἱ διαφημιστικὲς σελίδες τοῦ ἡμερησίου τύπου ἀπὸ τὸ τελευταῖο δεκάμηρο τοῦ παρελθόντα Νοεμβρίου εἶχαν κατακλυσθεῖ μὲ πλη-

Ἡ ἴττα τῆς Ἀγγλίας, μέσα στὴν ἔδρα τῆς ἀπὸ τὴν Κροατία, ἀπετέλεσε μείζον γεγονός στὴ χώρα ποὺ γέννησε τὸ ποδόσφαιρο, καὶ τὰ αἰτία τῆς ἀποδίδονται στὴν κοινωνικοοικονομικὴ διάσταση τῆς εὐμάρειας τῶν Βρετανῶν, ποὺ ἐγκλωβίζει τὰ παιδιά τους μπροστὰ στὶς ὀθόνες τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν καὶ τὰ καθιστᾷ μαλθακά, μακριὰ ἀπὸ ἀθλητικὲς δραστηριότητες ποὺ θὰ ἀναδεικνυαν τοὺς διαδόχους τῶν ἄσων τῶν βρετανικῶν γηπέδων.

ροφορίες καὶ μὲ ἐντυπωσιακοὺς τίτλους γιὰ τὰ προγράμματα διακοπῶν τὶς ἡμέρες αὐτὲς σὲ πλεῖστα ἐνδιαφέροντα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, προκειμένου νὰ ἐνημερώσουν σχετικὰ τοὺς ἀναγνώστες των, ποὺ προγραμμάτιζαν τὴν ἐορταστικὴ ἔξοδο.

Ἴδου μερικοὶ τίτλοι ἐξ αὐτῶν: «Χριστοῦγεννα παντοῦ, Μέρως γιορτῆς καὶ ὑπέροχα ταξείδια», «Χριστοῦγεννα Πρωτοχρονιά 2007 - 2008 - Ἐνδεκα μαγικὲς νύκτες, σὲ ἐπιλεγμένα ξενοδοχεῖα», «Ταξιδεῦομε μαζί σας στὰ Χριστοῦγεννα τοῦ κόσμου».

Καὶ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι σὲ πολλὲς ἀπὸ τὶς χῶρες προορισμοῦ τῶν ταξιδιωτῶν αὐτῶν ἐπικρατοῦν θρησκευόμενα ξένα πρὸς τὴν χριστιανικὴ πίστη. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὅσοι ἐπέλεξαν νὰ διέλθουν τὶς ἡμέρες τῶν ἐορτῶν στὶς χῶρες αὐτὲς δὲν εἶχαν τίποτε νὰ αἰσθανθοῦν ἀπὸ τὶς βαθιεῖς ἐσωτερικὲς συγκινήσεις ποὺ προκαλεῖ ὁ κύκλος τῶν ἐορτῶν τῆς Χριστιανοσύνης. Παράλληλα λοιπὸν μὲ τὶς καταναλωτικὲς προκλήσεις τῶν ἡμερῶν αὐτῶν τῆς ἀγορᾶς καὶ τὴν ἀποδημία κατ' αὐτὰς πολλῶν ἄλλων σὲ χῶρες μακρυνὲς εἶναι δείγματα τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ παράδοση μιᾶς μερίδας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ποὺ ἔχει συσχηματισθεῖ ἤδη μὲ τὸν παρόντα αἰῶνα.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

Στη χώρα μας τὸ θέμα τῆς ἐπίδρασης τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν καὶ τοῦ *Internet* ἀνοίξε πλέον σὲ κοινοβουλευτικὸ ἐπίπεδο, μὲ τὴν πρωτοβουλία καὶ τοῦ Α΄ Ἀντιπροέδρου τῆς Βουλῆς κ. Γεωργίου Σούρα νὰ φέρει τὸ πρόβλημα πρὸς συζήτηση στὴν Ἐπιτροπὴ Ἑρευνας καὶ Τεχνολογίας τοῦ κοινοβουλίου. Ὅλα τὰ κόμματα συμφώνησαν νὰ προχωρήσουν σὲ συγκεκριμένες πρωτοβουλίες μὲ τὴν ἀκρόαση φορέων, τὴ συνεργασία ὑπουργείων καὶ τὴ διατύπωση πορίσματος γιὰ συζήτηση στὴν Ὀλομέλεια τοῦ Σώματος.

Πράγματι, ἡ παθολογικὴ ἐξάρτηση ἀρκετῶν ἐφήβων καὶ νέων ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ χρῆση τοῦ διαδικτύου, τείνει νὰ προσλάβει διαστάσεις μάλιστα σὲ ὅλο τὸν κόσμο. Ἦδη λειτουργοῦν θεραπευτικὲς μονάδες ἀπεξάρτησης στὴ Γερμανία, τὴν Ἰαπωνία καὶ τὴν Κίνα, ἐνῶ στὶς ΗΠΑ καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναγνωριστῆ ὡς ψυχικὴ πάθηση, ὥστε νὰ καλύπτονται τὰ ἔξοδα θεραπείας τῆς ἀπὸ τὰ ἀσφαλιστικὰ ταμεία.

Σύμφωνα μὲ εἰδικoὺς ἐπιστήμονες, ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ διαδίκτυο εἶναι ἓνα νέο εἶδος ἐθισμού, πού μοιάζει μὲ τὸ κάπνισμα καὶ εἶναι πιὸ ὑποβλο ἀπὸ τὰ ναρκωτικὰ καὶ τὸ ἀλκοόλ. Σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο τουλάχιστον ἓνας στοὺς ὀκτῶ ἐνήλικες δύσκολα ἀποχωρίζεται τὸ *Internet* πάνω ἀπὸ μία μέρα, ἐνῶ τὸ φαινόμενο ἐντείνεται στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, τόσο σὲ ἐκείνους πού διαθέτουν ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστῆ, ὅσο καὶ σὲ ἐκείνους πού περνοῦν ἀτελείωτες ὥρες στὰ internet café.

Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς θὰ ἐπισκεφθεῖ καὶ θὰ συνεργαστῆ μὲ τὴ Μονάδα Ἐφηβικῆς Ὑγείας τοῦ Νοσοκομείου Παίδων «Ἀγλαΐα Κυριακοῦ», ὅπου παρακολουθοῦνται ἤδη 17 ἔφηβοι μὲ συμπτώματα ἐξάρτησης ἀπὸ τὸ διαδίκτυο. Ἄν καὶ δὲν ἔχουμε στὴ χώρα μας ἀρκετὰ ἐρευνητικὰ δεδομένα, στὴν πρόσφατη ἔρευνα τῆς Β΄ Παιδιατρικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, περίπου 20% τῶν μαθητῶν Λυκείου στὴν Ἀττικὴ δείχνουν ἐγκλωβισμένοι.

Στὰ συμπτώματα ἐξάρτησης, πού ποικίλλουν στὴν ἔνταση ἀνάλογα μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀτόμου, περιλαμβάνονται ἡ αὐ-

ξανόμενη καὶ στὰ ὄρια παθολογικῆς συμπεριφορᾶς ἐνασχόληση μὲ τὸ διαδίκτυο, ἀλλὰ καὶ ἡ τάση τοῦ χρήστη νὰ ψεύδεται γιὰ τὴν ταυτότητά του ὅταν εἶναι συνέχεια συνδεδεμένος.

Ἡ διαδικτυακὴ ἐξάρτηση ἐπηρεάζει ἄτομα ἀπὸ ὅλες τὶς κοινωνικὲς ομάδες, ἀνεξαρτήτως εἰσοδήματος, μορφωτικοῦ ἐπιπέδου καὶ πολιτιστικοῦ ὑποβάθρου, μὲ συνηθέστερες ἐκδηλώσεις τὸν ἐθισμό στὸν ἠλεκτρονικὸ τζόγο, τὶς δημοπρασίες, τὶς ἀγορὲς μὲσω διαδικτύου καὶ τὴν ψηφιακὴ πορνογραφία.

Βέβαια τὸ διαδίκτυο δὲν θὰ πρέπει νὰ δαιμονοποιηθεῖ, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τὴ σημαντικότερη τεχνολογικὴ ἐξέλιξη τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, πού ἔχει πλέον ἐνταχθεῖ σὲ ὅλο τὸ φάσμα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ σημερινὰ παιδιὰ πρέπει νὰ ἐκπαιδευθοῦν στὴν ὀρθὴ καὶ μετρημένη χρῆση τοῦ διαδικτύου, νὰ ἐνημερώνονται, νὰ παρακολουθοῦν τὶς ἐξελίξεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ ἐπαγγελματικοῦ χώρου πού ἐπιθυμοῦν, νὰ ἐπικοινωνοῦν γρήγορα καὶ ἀποτελεσματικὰ μὲ κάθε γωνιὰ τοῦ κόσμου καὶ νὰ προωθοῦν μὲ ταχύτητα ὅλα τὰ θέματα πού τὰ ἀπασχολοῦν.

Ἡ εὐκόλη λύση τῆς ἀπαγόρευσης τῆς ἐξοικείωσης τῶν παιδιῶν μὲ τὶς νέες τεχνολογίες δημιουργεῖ τὸν ἀναλφάβητο τοῦ μέλλοντος. Ἄλλωστε ποτὲ δὲν φταίει τὸ μέσο ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ ἡ κακὴ του χρῆση. Οἱ σημερινοὶ γονεῖς, λοιπόν, ὀφείλουν νὰ ἐντάξουν στὰ ἐνδιαφέροντά τους τὸ διαδίκτυο καὶ νὰ γνωρίζουν ὅλα τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, πού θὰ τοὺς καταστήσουν ικανοὺς νὰ μετadώσουν στὰ παιδιὰ τους τὴν κατάλληλὴ παιδεία γιὰ τὴ χρῆση αὐτοῦ τοῦ ἀπαραίτητου νέου μέσου ἐπικοινωνίας.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΑΓΑΘΑ

Στὸν Τύπο ἐδημοσιεύθη μία κοινοτικὴ δημοσκοπήσις («Εὐρωβαρόμετρο»), στὴν ὁποία περιλαμβάνεται ἡ σχέση τῶν Εὐρωπαίων μὲ τὰ πολιτιστικὰ ἀγαθὰ. Τὰ ἀποτελέσματα ἦταν ἀποθαρρυντικὰ γιὰ τὴν σχέση

του λαού μας με τον πολιτισμό. Ένδεικτικώς αναφέρουμε τὰ ακόλουθα: «Η Ελλάδα μπορεί νὰ εἶναι ἡ κοιτίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ τὸ ποσοστὸ ἐνασχόλησης τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων μὲ πολιτιστικὲς δραστηριότητες μάλλον δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει περηφάνους. Ἐξαντλοῦνται στὴν τηλεόραση καὶ τὸ ραδιόφωνο καὶ λιγότερο στὸν κινηματογράφο καὶ τὸ θέατρο. Σύμφωνα μὲ τὰ κοινοτικὰ στοιχεία, τὸ 71% παρακολούθησε ἢ ἄκουσε μία πολιτιστικὴ ἐκπομπὴ τοὺς τελευταίους 12 μῆνες. Ὅμως, αὐτὸ ἐγίνε στὸν... καναπέ τοῦ σαλονιοῦ, βλέποντας τηλεόραση καὶ στὸ σπῆτι ἢ στὸ αὐτοκίνητο ἀκούγοντας ραδιόφωνο. Στὴν ἐρώτηση ἂν τοὺς τελευταίους μῆνες διαβάσατε ἓνα βιβλίο;, καταφατικὴ ἀπάντηση στὴν Ἑλλάδα ἔδωσε τὸ 59% ἐνῶ ὁ μέσος ὅρος στὴν Κοινότητα ἦταν 71%. Σὲ ἐπισκέψεις σὲ ἱστορικὰ μνημεῖα οἱ Ἕλληνες εἶναι καθαρὰ τελευταῖοι μὲ 33%. Σὲ ἐπισκέψεις σὲ μουσεῖα καὶ γκαλερί τέχνης οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Κύπριοι εἶναι προτελευταῖοι. Συναυλίες παρακολούθησε τὸ 21% καὶ εἴμαστε τελευταῖοι» (*Ἐλεύθερος Τύπος* 30.10.2007).

Γιὰ νὰ ἀσχοληθῆ κάποιος μὲ τὸν πολιτισμὸ χρειάζεται μία προπαίδεια, μία καλλιέργεια. Ὅταν ἀφήνομε τὴν πολιτιστικὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γένει, διαπαιδαγώγησι τοῦ παιδιοῦ μας στὴν τηλεόρασι καὶ στοὺς συρμούς τῆς ἐποχῆς, τότε σίγουρα δὲν θὰ ἀναζητήσῃ τὸ παιδί μας τὰ οὐσιαστικά καὶ διαχρονικά ἐπιτεύγματα τοῦ πολιτισμοῦ. Οὐτὲ θὰ μάθη, καὶ κατὰ συνέπεια οὐτὲ θὰ ἀπολαύσῃ, ἓνα βιβλίο τοῦ Παπαδιαμάντη ἢ τοῦ Ντοστογιέφσκυ, ἓνα ποίημα τοῦ Ἐλιοτ, ἓνα μουσικὸ κομμάτι τοῦ Μπάχ, ἓνα καλοπαιγμένο θεατρικὸ ἔργο, μία ἀξιόλογο κινηματογραφικὴ ταινία, ἓνα πίνακα ζωγραφικῆς καὶ τόσα ἄλλα. Θὰ ἐπισκέπτεται χώρους πολιτισμοῦ (π.χ. τὴν Ἀκρόπολι) χωρὶς δέος, χωρὶς συναισθησι, χωρὶς φιλομάθεια, χωρὶς σκοπὸ, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὰ καφέ τῆς περιοχῆς.

Βεβαίως, θὰ πρέπει νὰ διευκρινίσωμε ὅτι δὲν θεωροῦμε ἀληθῆ πολιτισμὸ τὴν μετοχὴ καὶ χρησιμοποίησι ὄλων τῶν ὀνομαζομένων πολιτιστικῶν «ἀγαθῶν» (βιβλίο, θέατρο, μουσικὴ, εἰκαστικά, ἀρχιτεκτονικὴ, τέχνες, κι-

νηματογράφο, κ.λ.π.). Ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ τὰ πολιτιστικὰ ἀγαθὰ πολλὲς φορὲς προβάλλονται δημιουργήματα ἡσσονος σημασίας, τὰ ὁποῖα χάρις στὴν δύναμι τῆς διαφημίσεως (ἢ τῶν σκανδάλων), γίνονται γνωστὰ καὶ «καταναλώνονται» ἀπὸ τὸ κοινὸ. Αὐτῆ, μάλιστα, ἢ ἔννοια «κατανάλωσις πολιτιστικῶν ἀγαθῶν» ὑποκρύπτει μία ἀλλοίωσι τοῦ πολιτιστικοῦ φαινομένου. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ βιβλίο ἀπὸ προῖον πολιτισμοῦ μετατρέπεται σὲ οἰκονομικὸ ἀγαθὸ πρὸς κατανάλωσι· οἱ ἐκδότες ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιὰ τὶς εἰσπράξεις καὶ ὀλιγώτερο γιὰ τὶς ἰδέες τοῦ βιβλίου. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ πολιτιστικὰ γεγονότα καὶ ἀγαθὰ. Ἐπειδὴ ἔχουν συνδεθῆ καὶ μὲ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις, γι' αὐτὸ καὶ χρησιμοποιοῦνται κυρίως γιὰ οἰκονομικὰ κέρδη. Αὐτὸ εἶναι ἓνα λεπτὸ σημεῖο, γιὰτὶ ὁ ἔμπορος δὲν θὰ ριψοκινδυνεύσῃ γιὰ ἓνα ἀγαθὸ, τὸ ὁποῖο μπορεῖ μὲν νὰ εἶναι ἀξιόλογο ἀλλὰ νὰ μὴν ἔχῃ ἐμπορικὴ ἀνταπόκρισι, καὶ ἔτσι δυσκολεύεται ἢ προώθησις του στὸ ἐνδιαφερόμενο κοινὸ. Αὐτὸ τὸ βλέπομε νὰ ἰσχύῃ ἀκόμη καὶ γιὰ κινηματογραφικὲς ταινίες, οἱ ὁποῖες πρὸς ἐκπληξί ὄλων «ἀγκυλιάστηκαν» ἀπὸ τὸ κοινὸ, ὄντας στὸ περιθώριον τῶν κινηματογραφικῶν διανομῶν (προεδάλλοντο σὲ μία ἢ δύο μόνον αἰθουσες). Καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς τέχνης πληροφοροῦμαστε ὅτι συχνὰ μεγάλοι δημιουργοὶ ἀναγνωρίσθησαν μετὰ τὸν θάνατό τους. Μὲ αὐτὰ τὰ διαχρονικά καὶ κλασικά προῖοντα τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρθῇ σὲ ἐπαφὴ ἢ νὰ γενιᾶ. Γιὰ νὰ ὑπάρχῃ ἢ ἐλπίς τῆς συνέχειας τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ πολιτιστικὴ «βιομηχανία» ἢ διπλωματία τῆς χώρας μας εἶναι ἓνα ἀναξιοποίητο μέχρι στιγμῆς ὄπλο, τὸ ὁποῖο πολλὰ ἔχει νὰ προσφέρῃ στοὺς σκεπτομένους ἀνθρώπους τοῦ πλανῆτου μας. Καὶ ἐδῶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία πράττει πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν πολιτεία μὲ τὰ εἰδικὰ (πολυπρόσωπα καὶ πολυἑξόδα) ὑπουργεῖα Πολιτισμοῦ καὶ Παιδείας.

ΙΩ. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Αυτοί που υποστηρίζουν την θέση του «εύγονισμού», δηλαδή είναι υπέρ των αμβλώσεων, ξεχνούν ένα πλήθος ανθρώπων που γεννήθηκαν με μικρότερη ή μεγαλύτερη αναπηρία και θριάμβευαν με την δύναμη της θελήσεώς τους στη ζωή. Είναι άνθρωποι που γνώρισαν τι σημαίνει δημιουργία και ευτυχία πολύ περισσότερο από πλήθος άρτιμελών συνανθρώπων μας. Με την αγάπη τους για ζωή ένεπνεαν και ένδυνάμωναν όσους βρίσκονταν γύρω τους, αλλά συχνά κι όσους άκουγαν και μόνο για τη ζωή τους. Ακόμα και σήμερα, οι άνθρωποι αυτοί, αποτελούν πηγή έμπνευσης, έλπίδας και αισιοδοξίας για πλήθος ανθρώπων!

Μέσα όμως, από τη στήλη του παρόντος τεύχους θα θέλαμε να αναφερθούμε σε ορισμένους από τους σημαντικότερους σύγχρονους μουσικούς, που παρόλη την αναπηρία τους, μάς χάρισαν και εξακολουθούν να χαρίζουν την όμορφη και την έλπιδα που προσφέρει η μουσική:

– Θα ξεκινήσουμε με τον Γιώργο Θέμελη (1915 - 1997). Διαπρεπής Έλληνας πιανίστας με λαμπρή διεθνή καριέρα. Μολονότι εκ γενετής τυφλός, σπούδασε μουσική με τη μέθοδο «Μπράϊγ», παίρνοντας τα πρώτα του μαθήματα από την ηλικία των τριών ετών. Λόγω της εξαιρετικής του επίδοσης, υπήρξε ο πρώτος τυφλός πιανίστας που έγινε δεκτός στο περίφημο Ώδείο του Παρισιού, εξαναγκάζοντας το Ίδρυμα να τροποποιήσει το Καταστατικό του! Αποφοίτησε το 1936 με Άριστα και Α΄ βραβείο. Έκτοτε διακρίθηκε ως σολίστ έμφανιζόμενος σχεδόν σε όλο τον κόσμο με τη συνεργασία κορυφαίων όρχηστρών και μαέ-

στρων!

– Ο μεγαλύτερος εν ζωή βιολονίστας (σύμφωνα με τη γνώμη των έγκυρότερων μουσικοκριτικών) ο *Itzak Perlman* (1945-), είναι ανάπηρος στα πόδια του, λόγω πολυομυελίτιδας που έπαθε στην ηλικία των 4 ετών. Γεννήθηκε στο Ίσραήλ το 1945 και σπούδασε βιολι στο Τέλ - Άβιβ και στη Νέα Υόρκη, στο κορυφαίο μουσικό Ίδρυμα των ΗΠΑ, τη Μουσική Σχολή Τζούλιαρντ. Από το 1964 έχει συνεργαστεί με όλες τις κορυφαίες όρχηστρες και μαέστρους, δίνοντας συναυλίες σε όλο τον κόσμο. Έχει βραβευθεί επανειλημμένα από κορυφαίους οργανισμούς (Κυβερνήσεις, Πανεπιστήμια, Ακαδημίες Γραμμάτων και Τεχνών, κ. ά.) τόσο για την προσφορά του στη μουσική όσο και σε έργα κοινωνικής προσφοράς.

– Μια άλλη εξέχουσα προσωπικότητα στον χώρο της μουσικής είναι ο Γερμανός βαρύτονος *Thomas Quasthoff* (1959 -). Είναι «παιδί της θαλιδομίδης» (αποτελεσμα πειραμάτων με θαλιδομίδη σε εγκυες γυναίκες, κυρίως τη δεκαετία του '50). Περιγράφοντας τον έαυτό του αναφέρει: ύψος 1.34, κοντά χέρια, επτά δάχτυλα - 4 δεξιά, 3 αριστερά, έντονα χείλη, επάγγελμα: τραγουδιστής. Θεωρεί τον έαυτό του ως καλλιτέχνη με κάποια αναπηρία και όχι ως ανάπηρο που μπορεί να τραγουδήσει καλά. Έζησε πολλά χρόνια σε ένα ειδικό σχολείο για παιδιά με αναπηρίες τη δεκαετία του '60, το οποίο ένιωθε ως στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ξεκίνησε μαθήματα μουσικής για χόμπυ, αλλά το χόμπυ γινόταν όλοένα και πιο σοβαρή απασχόληση. Στα 30, και αφού είχε εργασθεί σε διάφορες δουλειές παράλ-

ληλα, ένωσε ότι μποροϋσε νά άφοσιωθεί άποκλειστικά στη μουσική. Σήμερα πραγματοποιει διεθνή καριέρα, συνεργάζεται με σημαντικές όρχήστρες και μουσικούς, έχει άποκλειστικό συμβόλαιο με τη *Deutsche Grammophon* και από τό 1999 διδάσκει τραγούδι στη Μουσική Ακαδημία του *Detmold*. Αναφέρει κάπου: «Γιά μένα, ή άναπηρία είναι γεγονός και όχι πρόβλημα... Φυσικά, έχω νά άντιμετωπίσω διαφορετικά προβλήματα από άλλους άνθρώπους. Όμως, ή ζωή μου δέν διαφέρει πολύ από την ζωή άνθρώπων χωρίς άναπηρία. Άλλωστε, ποιός δέν είναι άνάπηρος στην ουσία; Εγώ, έχω την τύχη νά έχω μιá άναπηρία πού όλοι μποροϋν νά δοϋν. Άν όμως είσαι πάντα δυστυχής, και σέ ενδιαφέρει μόνο ή εϋτυχία ή τό χρήμα, μήπως δέν είσαι άνάπηρος από μιá άποψη;».

– Ένας άλλος σημαντικός τραγουδιστής με άναπηρία είναι ό Ιταλός, *Andrea Bocelli* (1958 -). Αρχικά σπούδασε νομική, αλλά τόν κέρδισε ή μουσική. Άν και τυφλός, κατάφερε με τη δύναμη τής θελήσεώς του και την άγάπη του στη μουσική, νά δια-

κριθεί στο παγκόσμιο και άκρως άνταγωνιστικό μουσικό στερέωμα - και ειδικά αυτό του τραγουδιού. Έκτός από συναυλίες πού έχει δώσει σέ όλο τόν κόσμο με διακεκριμένες όρχήστρες, μαέστρους και μουσικούς, έχει συμμετάσχει ακόμα και σέ παραγωγές όπερας!

– Ό *Jeffrey Tate* (1943 -), συγκαταλέγεται στους κορυφαίους Βρετανούς μαέστρους και πιανίστες. Γεννήθηκε με νευρολογικού τύπου άναπηρία (*spina bifida*) πού δέν του έπιτρέπει νά σταθεί ή νά περπατήσει χωρίς βοήθεια. Αρχικά, οι σπουδές του ήταν στην ιατρική (στο *Christ's College* στο Καίμπριτζ και στη συνέχεια στο *St. Thomas's Hospital* στο Λονδίνο), προτού ασχοληθεί άποκλειστικά με τη μουσική. Τό 1985, ανέλαβε τη θέση του διευθυντή όρχήστρας τής φημισμένης *English Chamber Orchestra*. Τό 2005, ανέλαβε τη θέση του καλλιτεχνικού διευθυντή του *San Carlo Theatre* στη Νάπολη. Έχει λάβει πολλές διακρίσεις και βραβεία (Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, κ.λ.π.).

Α. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

‘Η έγγραφη νέων συνδρομητών εις τας «Ακτίνες» είναι ένα πνευματικό έργον, τό όποιον ήμποροϋμε νά έπιτελέσωμε όλοι, με μικράν προσπάθειαν.

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαίον περιοδικόν. Κυκλοφορεί την 1ην εκάστου μηνός. Ιδιοκτήτης: «Χριστιανική Ένωσις Ακτίνες», όδός Καρύτση 14, 105 61 Άθήναι, Τηλ. 3235-023. Εκδότης και Διευθυντής Συντάξιος: Γεώργιος Δ. Ιατρίδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Άθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ιπποκράτους 189, 114 72 Άθήναι. Τιμή τεύχους € 1,20. Έτησία συνδρομή, έσωτερικού € 12, έξωτερικού € 30. Η Έπιτροπή έπιφυλάσσει εις εαυτήν τό δικαίωμα νά μη δημοσιεύη ή νά συντέμνη κατά την κρίσιν της οιονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιεύόμενα ή μή, δέν επιστρέφονται. Άναγγελία εντύπων εν γένει και διβλιοκρισία δέν δημοσιεύονται. ΚΩΔΙΚΟΣ: 1692.

Τόπος εκδόσεως Άθήναι, Ιανουάριος 2008

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
Επιστήμη - Φιλοσοφία - Κοινωνικά Ζητήματα -
Γράμματα - Τέχνη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΤΟΜΟΙ: 1938-1997

Έπιμέλεια
ΒΑΣ. Χ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»
ΑΘΗΝΑ 1998

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Άπο τις εκδόσεις «Η Δαμασκός»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗ

ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Χρυσάνθος ό από Τραπεζοῦντος

Ό Κύπρου Μακάριος Β΄

Ό Κασσανδρείας Ειρηναίος

Ίωακείμ Γ΄ Οικουμενικός Πατριάρχης

***

Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΥ

ΤΟΜΑΣ ΣΤΕΡΝΣ ΕΛΙΟΤ

Τό άληθινό του πρόσωπο και

ό συμβολισμός του έργου του

***

ΔΗΜ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

Δρος Ποινικών έπιστημών

Έπιτίμου Δικηγόρου

ΘΕΜΑΤΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ

Έκδόσεις «Η Δαμασκός»

Καρύτη 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210 32 21 283